

TU v Liberci, FAKULTA PEDAGOGICKÁ

461 17 LIBEREC 1, Hálkova 6

Tel.: 485 352 515

Fax: 485 352 332

Katedra: PRIMÁRNÍHO VZDĚLÁVÁNÍ

Studijní program: UČITELSTVÍ PRO 1. STUPEŇ ZÁKLADNÍ
ŠKOLY

PROBLEMATIKA ŠIKANY NA ZÁKLADNÍCH A SPECIÁLNÍCH ŠKOLÁCH

THE PROBLEM OF CHILDREN BULLYING AT BASIC AND SPECIAL SCHOOL

PROBLEMATIK DER SCHIKANE IN DEN GRUND- UND SPEZIALSCHULEN

Autor: Karin Slánská

Podpis:

Adresa: Raisova 1944, 407 47, Varnsdorf

Vedoucí práce: PhDr. Magda Nišponská

Konzultant:

Počet

stran	obrázků	tabulek	pramenů	příloh
84	12	26	19	7

Katedra: PRIMÁRNÍHO VZDĚLÁVÁNÍ

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(pro magisterský studijní program)

pro (diplomant) Karin SLÁNSKÁ

adresa: Raisova 1944, 407 47 Varnsdorf

obor (kombinace): Učitelství pro 1. stupeň základní školy

Název DP: Problematika šikany na základních a speciálních školách

Název DP v angličtině: The Problem of Children Bullying at Basic and Special School

Vedoucí práce: PhDr. Magda Nišponská

Konzultant:

Termín odevzdání: 27.4.2007

Pozn. Podmínky pro zadání práce jsou k nahlédnutí na katedrách. Katedry rovněž formulují podrobnosti zadání. Zásady pro zpracování DP jsou k dispozici ve dvou verzích (stručné.resp. metodické pokyny) na katedrách a na Děkanátě Fakulty pedagogické TU v Liberci.

V Liberci dne

.....

děkan

.....

vedoucí katedry

Převzal (diplomant):

Datum:

Podpis:

Název DP: Problematika šikany na základních a speciálních školách

Vedoucí práce: PhDr. Magda Nišpanská

Úvod:

Teoretická část se zabývá pojmoslovím, historií šikany, jejími projevy, vývojovými stadii, prevencí a možnostmi nápravy.

Cíl:

Cílem diplomové práce je zjistit nejčastější projevy a četnost výskytu šikany na základních a speciálních školách. V praktické části provést výzkum mezi dětmi na základních a speciálních školách a porovnat teorii s praxí.

Požadavky:

1. studium relevantní literatury
2. obeznámení se s aktuálními výzkumnými poznatky
3. konzultace
4. vlastní výzkum

Literatura:

Bendl, S.: Prevence a řešení šikany na školách. Praha: ISV, 2003
Fontana, D.: Psychologie ve školní praxi. Praha: Portál, 1997
Kolář, M.: Bolest šikanování. Praha: Portál, 2001
Kolář, M.: Skrytý svět šikanování ve školách. Praha: Portál, 1997
Říčan, P.: Agresivita a šikana mezi dětmi. Praha: Portál, 1995

ANOTACE

TÉMA: PROBLEMATIKA ŠIKANY NA ZÁKLADNÍCH A SPECIÁLNÍCH ZÁKLADNÍCH ŠKOLÁCH

Diplomová práce se zabývá problematikou šikany a jejím výskytem na základních a speciálních základních školách.

Tato práce je rozdělena na teoretickou a praktickou část. Teoretická část se zabývá pojmoslovím, historickými východisky šikany, jejími projevy, vývojovými stadii. Přibližuje jednotlivé aktéry šikany a řeší problematické stránky efektivní prevence, zabývá se, jak pracovat se třídou, agresorem i obětí. Velká část je věnována diagnostice, která řeší možnosti nápravy. Teorie se zabývá i šikanou z hlediska práva.

V praktické části byl proveden výzkum četnosti výskytu šikany na základních a speciálních základních školách.

ANNOTATION

THEME: THE PROBLEM OF CHILDREN BULLYING AT BASIC AND SPECIAL SCHOOL

The diploma thesis deals with the problems of children bullying and their occurrence at primary and special primary schools.

This dissertation is divided into the theoretical and the practical part. The theoretical part deals with the fundamental terms, the historical basis of children bullying, its ways and the development stages. It describes particular participants of the bullying and tries to solve problematic angles of the effective prevention. It deals with the way of work with the class, aggressor and victim. A great deal of the thesis is devoted to diagnostics and possibility of reparation.

The theory deals with children bullying in terms of law. There are results of survey of children bullying frequency at primary and special primary schools in the practical part.

ANNOTATION

DAS THEMA: PROBLEMATIK DER SCHIKANE IN DEN GRUND - UND SPEZIALSCHULEN

Die Diplomarbeit beschäftigt sich mit der Problematik der Schikane und ihrem Vorkommen in den Grund – und Spezialschulen.

Diese Arbeit teilt sich in einen praktischen und einen teoretischen Teil. Der teoretische Teil beschäftigt sich mit Begriffen, historischen Ausgangspunkten der Schikane, ihren Äußerungen und Entwicklungsstadien. Es bringt einzelne Akteure der Schikane näher und löst problematische Seiten der effektiven Vorbeugung, beschäftigt sich mit der Arbeit mit der Klasse, Aggressoren und auch Opfern. Ein großer Teil widmet sich der Diagnostik, die die Möglichkeiten der Besserung löst. Theorie Beschäftigt sich auch mit Schikane von dem Gesichtspunkt des Rechtes.

Im praktischen Teil wurde die Untersuchung der Frequenz des Schikanevorkommens in den Grund – und Spezialschulen durchgeführt.

Prohlášení

Byl(a) jsem seznámen(a) s tím, že na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé diplomové práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li diplomovou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědom povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Diplomovou práci jsem vypracoval(a) samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím diplomové práce a konzultantem.

V Liberci dne: 27.4.2007

Karin Slánská

vlastnoruční podpis

Poděkování:

Děkuji vedoucí práce PhDr. Magdě Nišpenské za odborné vedení a konzultace, které mi při zpracování tématu diplomové práce poskytovala.

Taktéž děkuji všem, kteří mi poskytli informace a cenné rady.

OBSAH

ÚVOD.....	10
1. TEORETICKÁ ČÁST.....	12
1.1. VYMEZENÍ POJMU A HISTORICKÁ VÝCHODISKA VÝZKUMU ŠIKANY...	12
1.2. VYMEZENÍ ŠKOLNÍ ŠIKANY.....	15
1.3. VÝVOJOVÉ STUPNĚ ŠIKANOVÁNÍ.....	16
1.4. AKTÉŘI ŠIKANY.....	17
1.5. AGRESOR.....	18
1.6. OBĚŤ.....	21
1.6.1. OBĚTI A AGRESOŘI.....	23
1.7. ŠIKANA V ŠIRŠÍM KONTEXTU.....	23
1.7.1. PEDAGOG JAKO ÚČASTNÍK ŠIKANY.....	24
1.7.2. ŠIKANA A RODIČE.....	27
1.8. NÁSLEDKY ŠIKANY.....	28
1.9. LINKA BEZPEČÍ.....	30
2. PREVENCE.....	31
2.1. PROBLEMATICKÉ STRÁNKY EFEKTIVNÍ PREVENCE.....	31
2.2. DRUHY PREVENCE.....	33
2.3. ÚLOHA PEDAGOGA.....	34
2.4. POSÍLENÍ DEMOKRACIE VE TŘÍDĚ.....	35
2.5. PRÁCE S POTENCIONÁLNÍMI AGRESORY.....	36
2.6. VÝCHOVA K NÁSILÍ.....	36
2.7. MINIMUM UČITELSKÝCH HRUBEK.....	37
2.8. DOPORUČENÉ PREVENTIVNÍ PROGRAMY.....	38
3. DIAGNOSTIKA.....	40
3.1. METODY.....	40
3.2. PŘÍMÉ A NEPŘÍMÉ ZNÁMKY ŠIKANOVÁNÍ.....	42
3.3. DŮLEŽITÉ INFORMACE.....	44
3.4. HLAVNÍ ZÁSADY.....	44
3.5. ÚLOHA RODIČŮ.....	45
3.6. ZASÁH PROTI ŠIKANĚ.....	46
3.7. ÚLOHA PEDAGOGA.....	48
3.8. JEDNÁNÍ S RODIČI.....	49
3.9. INFORMOVANOST TŘÍDY.....	49
3.10.1. POMOC OBĚTEM.....	50
3.10.2. PŘÍSTUP K ŠIKANUJÍCÍM.....	51
4. ŠIKANA Z HLEDISKA PRÁVA.....	51
4.1. TRESTNÍ ODPOVĚDNOST PACHATELŮ ŠIKANY.....	52
4.2. ODPOVĚDNOST PACHATELŮ MLADŠÍCH 15 LET.....	53
4.3. ODPOVĚDNOST RODIČŮ A DALŠÍCH SUBJEKTŮ.....	53
5. PRAKTICKÁ ČÁST	55
5.1. STANOVENÍ HYPOTÉZ.....	54
5.2. CHARAKTERISTIKA VÝZKUMNÉHO VZORKU.....	54
5.3. NÁSTROJE.....	55
5.4. VYHODNOCENÍ.....	56
5.5. DISKUSE.....	69

5.6.	OVĚŘENÍ HYPOTÉZ.....	70
5.7.	ZÁVĚR	72
6.	SEZNAM LITERATURY.....	73
	PŘÍLOHY.....	74
	PŘÍLOHA I – Informační leták pro děti.....	74
	PŘÍLOHA II – Vzor školní smlouvy.....	75
	PŘÍLOHA III – Modelová hra.....	76
	PŘÍLOHA IV – Depistážní dotazník.....	77
	PŘÍLOHA V –Dotazník.....	78
	PŘÍLOHA VI - Minitest pro rodiče.....	80
	PŘÍLOHA VII- Peer nomination dotazník.....	83

Motto:

*„Nejlepší cestou k vlastnímu neštěstí je zakrývat si oči,
před neštěstím jiných.“*

Václav Havel

ÚVOD

Každý, kdo se někdy setkal se šikanovaným dítětem a poznal jeho trauma a trápení, nemůže pochybovat o závažnosti problematiky šikanování. Šetření jednotlivých případů ukázalo, že rozsah násilí mezi dětmi na školách je mnohonásobně větší, než se my dospělí domníváme, a navíc stále vzrůstá.

Dětská agresivita je problém celosvětový a její prevence a řešení se ve vyspělých státech stává předmětem výzkumných prací týmů psychologů a speciálních pedagogů. V současné době však již není pouhou záležitostí věkového období puberty a adolescence, ale posunuje se povážlivě i do období mladšího školního věku a přibývá v něm bezohlednosti a brutality. Zárodečné formy šikanování lze dnes nacházet téměř všude a statistiky ukazují, že každý pátý žák na našich školách se s ním v nějaké podobě setkal.

Tisíce dětí tak denně přicházejí do školy se strachem z ústrků, z posměchu a ponižování, z nadávek či pomluv, z bití, fyzického násilí a dalších negativních projevů a činů.

Zmíněný jev bývá často skrytý. Je obtížné ho zjistit, získat o něm pravdivé informace, nenechat se svést na falešnou stopu. „Ještě obtížnější je ho řešit, neboť jeho důsledkem je patologie sociálních vztahů mezi žáky.“¹

Šikana patří mezi nejzávažnější jevy v současné škole. Není to pouze záležitost spadající do oblasti pedagogiky, ale jedná se o komplexní problém psychologický, sociologický a mravní. Nejedná se pouze o jev spojený se školou. Šikana se rovněž netýká jenom věkové skupiny dětí a mládeže, nýbrž zahrnuje celé věkové spektrum.²

Toto téma je dnes bohužel velice aktuální a nejen z tohoto důvodu se stalo námětem pro moji práci. Přestože je v dnešní době často zmiňovaným a medializovaným tématem, o velké většině šikanování na školách se neví.

V teoretické části této práce se pokusíme vysvětlit pojem šikana, nahlédneme na šikanu z historického hlediska, přiblížíme hlavní protagonisty šikanování. Nezapomeneme na roli pedagogů ani rodičů. Podobně jako je tomu u většiny nemocí, i o šikaně platí, že je mnohem snadnější a účinnější zlu předcházet, než je později odstraňovat nebo proti němu bojovat. Z tohoto důvodu vyzdvihneme prevenci.

¹ Kolář, M.: Bolest šikanování. Praha: Portál, 2001, str. 13

² Bendl, S.: Prevence a řešení šikany ve škole. Praha: ISV, 2003, str. 17

V empirické části jde o hledání odpovědí na čtyři hlavní výzkumné hypotézy ohledně četnosti výskytu šikany, interpohlavních rozdílů, srovnání fyzické a verbální agrese a nakonec srovnání šikany na rozdílných typech škol.

1. TEORETICKÁ ČÁST

1.1. VYMEZENÍ POJMU A HISTORICKÁ VÝCHODISKA VÝZKUMU ŠIKANY

Již v raném věku se některé děti snaží získat moc nad svými druhy zjevným nebo skrytým šikanováním.

Názor, že určitá vlastnost nebo rys v chování, například malá průbojnost a neschopnost ubránit se, opravňuje k tomu, aby se takovému dítěti ubližovalo, je rozšířený nejenom mezi některými učiteli, ale i mezi mnohými rodiči. Odkud se v nás takové názory berou?³

Na otázku, co je šikana, lze odpovědět slovy odborníků, kteří se této problematice věnují dlouhodobě.

Podle Davida Fontany je „šikanování úmyslná snaha získat psychologickou nebo společenskou a hmotnou výhodu nad jinými jedinci prostřednictvím ubližování, hrozeb, výsměchu a zastrašování.“⁴

Z definice britských badatelů se dozvíme, že „šikanou nazýváme takové jednání, kdy jedno dítě nebo skupina dětí říká jinému ošklivé a nepříjemné věci, bije je, kope, vyhrožuje, zamyká v místnosti a podobně.“ Tyto incidenty se mohou často opakovat a pro šikanované dítě je obtížné, aby se samo ubránilo. Jako šikanování mohou být také označeny posměšky nebo ošklivé poznámky o rodině. Jako šikanování obvykle neoznačujeme občasnou rvačku nebo hádku přibližně stejně vybavených soupeřů.⁵

Peter Pöthe pod pojmem šikana rozumí „široký okruh chování dítěte nebo skupiny dětí s cílem ohrožit, zastrašit, ponížít nebo jinak ublížit jinému dítěti nebo skupině dětí. Šikana zahrnuje slovní ponižování, nadávání a neustálé kritizování, výsměch, hrubé žertování, vydírání, poškozování oděvu a osobních věcí, tělesné napadání.“⁶

Podle Michala Koláře je pro šikanování příznačná „naprostá asymetrie sil, kdy mocnější zneužívá slabšího a pošlapává jeho práva.“ Konkrétněji: jeden nebo více žáků opakovaně týrá a zotročuje spolužáka či spolužáky a používá k tomu agresi či manipulaci.⁷

³ Pöthe, P.: Dítě v ohrožení. Praha: G plus, 1999, str. 114

⁴ Fontana, D.: Psychologie ve školní praxi. Praha: Portál, 1997, str. 302

⁵ Říčan, P.: Agresivita a šikana mezi dětmi. Praha: Portál, 1995, str. 26

⁶ Pöthe, P.: Dítě v ohrožení. Praha: G plus, 1999, str. 140

⁷ Kolář, M.: Bolest šikanování. Praha: Portál, 2001, str. 27-35

Dalším pohledem na tento fenomén je jeho pochopení jako onemocnění celé skupiny. Šikanování není nikdy pouze záležitostí agresora a oběti. Neděje se ve vzduchoprázdnu, ale v kontextu vztahů nějaké konkrétní skupiny. „V tomto smyslu je šikanování vždy těžkou poruchou vztahů skupinového organismu, který podlehl infekci.“⁸

Šikana je zvláštní případ agrese. Proto nám šikanu pomůže pochopit, když alespoň velmi stručně načrtne teorii lidské agrese.

Agresivní sklony se u člověka utvářejí na základě instinktivní výbavy v prvních letech života. Psychiatr světového jména Stanislav Grof říká, že „krutost, se kterou lidé někdy jednají, není dost dobře vysvětlitelná, jako reakce na cokoli, co dítě potká od narození.“ Žádná událost v běžném životě není podle něj tak zlá, aby se v ní dala hledat příčina brutality. „Jedině prožitky, kdy se lidský plod prodírá porodními cestami a cítí, že mu jde o život, může vysvětlit hrůzy agrese. Když je člověk zlý, tak vlastně znovu prožívá porod a chová se tak, jako by mu šlo o život.“⁹

Řada vlivných psychologů tvrdí, že agrese je stejně jako většina ostatního lidského chování naučená, to znamená, že si ji osvojujeme na základě zkušenosti. Podle nich je člověk agresivní proto, že se naučil, že se to vyplácí, zejména, že je možno zmocnit se agresí žádoucího předmětu nebo si vynutit od druhých službu, na nichž mu záleží.¹⁰

Agresivní chování se projevuje tak, že člověk své myšlenky, city a přesvědčení projevuje takovým způsobem, že tím porušuje práva jiných. „Jeho cílem je za každou cenu zvítězit nad jinými lidmi, případně si je podmanit. Agresivní dítě ukazuje na jiné prstem, křičí, upřeně na někoho zírá, užívá v komunikaci sarkastický nebo blahosklonný tón a vyhledává fyzické střety.“¹¹

Asertivitě se děti učí v rodinném prostředí, později v prostředí školy. V obou případech jej musíme učit lépe zvládat konflikty a utvářet vztah k jiným lidem.

Šikana ve škole je jistě stejně stará jako škola sama, děti by nebyly dětmi, kdyby silnější nikdy neubližovaly slabším. Zlomyslnost a krutost jsou odvěké lidské nectnosti.

Když se ptáme starších lidí, velká většina nic takového nepamatuje. Silní samozřejmě ubližovali slabším vždycky, ale ve škole byla rozhodně mnohem větší kázeň. Děti si nemohly vůči učitelům dovolit ani zlomek toho, co dnes. A navíc se o šikaně moc nemluvalo.¹²

⁸ Říčan, P.: Agresivita a šikana mezi dětmi, Praha: Portál, 1995, str. 21

⁹ Říčan, P.: Agresivita a šikana mezi dětmi, Praha: Portál, 1995, str. 22

¹⁰ Říčan, P.: Agresivita a šikana mezi dětmi, Praha: Portál, 1995, str. 23

¹¹ Martin, M.- Waltmanová, G.: Jak řešit problémy dětí se školou. Praha: Portál, 1997, str. 10

¹² Říčan, P.: Agresivita a šikana mezi dětmi. Praha: Portál, 1995, str. 16-17

K šikaně docházelo již před staletími na internátech, kde starší a silnější žáci hrubě zacházeli s mladšími, slabšími a nezkušenými nováčky. Tzv. pennialismus či fagging se objevil na universitách už od 17.století.¹³

Vědecká diskuse o šikaně začala až v roce 1969 ve Skandinávii. Toto zpoždění ve výzkumu šikany zatím nikdo nevysvětlil. Jak to, že tak důležitá věc byla přehlížena?

V 70. letech vykonal velkou vědeckou práci Olweus, který šikanu definoval. Již tehdy upozorňoval, že „šikana je patrně nejrozšířenější z problémů, ohrožující duševní a mravní vývoj školních dětí.“¹⁴ Školské úřady v Norsku však zpočátku ignorovaly jeho výsledky. Aby ho ale někdo vzal na vědomí a začalo se proti šikaně něco dělat, musely vyjít roku 1982 v novinách články o sebevraždě dvou chlapců, kteří byli brutálně šikanováni od svých vrstevníků.

Výzkum šikany zůstal do konce 80. let pouze ve Skandinávii. Odtud se pomalu rozšířil do Velké Británie, Ameriky, Austrálie, Japonska, Holandska a Kanady.

Výzkum především směřoval k tomu, jací žáci se stávají obětí agrese a čím se naopak vyznačují agresori. Stejně důležité je vědět, jaké dlouhodobé následky zanechává šikana na obětech a jaká je pravděpodobná budoucnost agresorů.

U nás pojem šikana zavedl psychiatr Petr Příhoda, který jako první promluvil o tom, o čem mnozí věděli, ale mlčeli. Nebylo možno oficiálně připustit, že se na socialistických školách něco takového děje.

Zájem o tuto problematiku přinesla až minulá léta. Vzdělávací akce, například semináře nebo přednášky zaměřené na přípravu učitelů nebo výchovných pracovníků na zvládnutí šikany, jsou pořád spíše světlou výjimkou než pravidlem.¹⁵

Ve své zárodečné formě se šikanování vyskytuje prakticky na všech školách. Školy, které tvrdí, že se u nich šikana nevyskytuje, buď nevědí, co se tímto pojmem rozumí, nebo záměrně nemluví pravdu.

O tom, že na českých základních školách existují velké problémy s chováním žáků, svědčí výsledky rozsáhlejších výzkumů.

Řada průzkumů na českých školách svědčí o tom, že se šikana stává běžnou, mohli bychom snad dokonce říci organickou součástí školního života, jevem, který se nedaří vytěsnit ze škol. K doslova šokujícímu zjištění dospěl nedávno dokončený společný výzkumný projekt Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR a Institutu dětí a mládeže

¹³ Bendl, S.: Prevence a řešení šikany ve škole. Praha: ISV, 2003, str. 15

¹⁴ Říčan, P.: Agresivita a šikana mezi dětmi. Praha: Portál, 1995, str. 18

¹⁵ Říčan, P.: Agresivita a šikana mezi dětmi. Praha: Portál, 1995, str. 19

zaměřený na sociální klima v prostředí základních škol ČR a na prevenci šikany. Výzkum proběhl na 66 školách a oslovil více než šest tisíc žáků. Vyšlo najevo, že na druhém stupni základních škol je šikanováno 41% procent žáků.¹⁶

1.2. VYMEZENÍ ŠKOLNÍ ŠIKANY

Šikany mezi dětmi a mládeží mají svůj kolorit. Kořeny problému a mechanismus jsou však stejné jako mezi dospělými. Rozdíly můžeme vidět pouze na vnější úrovni. „Jde o jinou mozaiku agrese, nižší intenzitu brutality, oslabenou účinnost manipulace, zkrátka menší výskyt tzv. dokonalých šikan.“¹⁷

V souvislosti se šikanou se objevuje řada problémů. Mnohdy je těžké určit hranici mezi nevinným škádlením a šikanou. Neexistuje nějaká přesná, jednoznačná, ostrá hranice mezi tím, jaké chování je už šikanou a jaké ještě ne. Šikana je ve své podstatě obtěžováním druhého člověka. To nám však rozhodování o tom, co šikana je a co není, nijak neusnadní. Problém spočívá v tom, že existuje mnoho způsobů, jak může někdo někoho obtěžovat. Někteří autoři považují za podstatné rysy šikanování: záměrnost, opakování (není podmínkou), nepoměr sil a samoučelnost agrese. V praxi je těžké jednoznačně rozhodnout, co šikana je a co není.¹⁸

Rovněž bude užitečné, když si osvětlíme vztah šikanování k některým typům agrese, rozlišíme příbuzné fenomény a odhalíme svéráz šikanování.

Brutální způsoby šikanování se jistě bolestivě dotknou každého a nikdo nebude mít problém s jejich označením. Potíž však je v tom, že nejsou vidět, protože se dějí v nepřítomnosti pedagoga. Větší naději pro rozpoznání, že není něco v pořádku, nám dávají tzv. nepřímé varovné signály, zahrnují do nich subtilnější částečně tolerované násilí a skryté volání oběti o pomoc.

Pro rozpoznání šikanování je potřebné umět odlišit jiné typy agresí. Je to důležité pro první orientaci a především pro nápravu.

Jestliže se například poperou dva přibližně stejně silní žáci kvůli dívce jejich srdce, nejde samozřejmě o šikanování, protože tu chybí nepoměr sil, kdy se oběť neumí nebo z různých příčin nemůže bránit.

¹⁶ Bendl, S.: Prevence a řešení šikany ve škole. Praha: ISV, 2003, str.14-15

¹⁷ Kolář, M.: Bolest šikanování. Praha: Portál, 2001, str. 47

¹⁸ Bendl, S.: Prevence a řešení šikany ve škole. Praha: ISV, 2003, str. 24

V tomto případě rovněž chybí další významný rys šikanování, jímž je samoučelnost převahy agresora nad obětí.

Existuje několik druhů šikany. Pro jejich demonstraci použiji Kolářovu klasifikaci typů šikany.

Fyzická aktivní přímá: škrcení, kopání, fackování,...

Fyzická aktivní nepřímá: ničení věcí, agresor pošle „zástupce“, aby oběť zbili,...

Fyzická pasivní přímá: agresor nedovolí oběti, aby si sedla do lavice,...

Fyzická pasivní nepřímá: agresor odmítne oběť na její požádání pustit ze třídy,...

Verbální aktivní přímá: nadávání, urážení, zesměšňování,...

Verbální aktivní nepřímá: rozšiřování pomluv, posměšné kresby nebo psaní,...

Verbální pasivní přímá: neodpovídání na pozdrav, ignorování,...

Verbální pasivní nepřímá: spolužáci se nezastanou oběti, je-li nespravedlivě obviněna,...¹⁹

1.3. VÝVOJOVÉ STUPNĚ ŠIKANOVÁNÍ

V rámci praktického pohledu na šikanování nahlíží Kolář na šikanování jako na poruchu vztahů ve skupině. Hovoříme-li o šikaně jako o chorobě, strukturuje vývoj tohoto onemocnění celé skupiny do pěti stádií.

První stádium: zrod ostrakismu

Jedná se o mírné, zpravidla psychické formy násilí, kdy se okrajový člen skupiny cítí špatně, je neoblíbený, nemilovaný a neuznávaný. Ostatní ho více či méně odmítají, nebaví se s ním, pomlouvají ho, spřádají proti němu intriky, dělají na jeho účet „drobné“ legrácky.

Druhé stádium: fyzická agrese a přitvrzování manipulace

Objevuje se již mírná fyzická agrese.

¹⁹ Kolář, M.: Bolest šikanování. Praha: Portál, 2001, str. 27-32

Třetí stadium: klíčový moment- vytvoření jádra

Jedná se o utvoření skupinky agresorů, tito „šifitelé“ již nikoli náhodně, nýbrž systematicky začnou spolupracovat a šikanovat nejvhodnější oběti.

Čtvrté stadium: většina přijímá normy agresorů

Nastává, když jsou normy tyranů přijaty a stávají se nepsaným zákonem. Stav je podobný tomu, když virus přemůže buňku a plně ji ovládne. Mírní, průměrní žáci se přidávají na stranu agresorů ze strachu, aby se také nestali sami obětí.

Páté stadium: totalita neboli dokonalá šikana

Normy agresorů jsou přijaty nebo alespoň respektovány všemi členy skupiny. Kolář toto stadium přirovnává k totalitě a nazývá ho stadiem vykořisťování. Třidu pak rozděluje na dvě skupiny: na otrokáře a otroky (nadlidi a podlidi, mazáky a bažanty). Agresoři ztrácejí poslední zbytky zábran, smysl pro realitu, jsou nutkáni k opakovanému násilí. Brutální násilí se ve skupině začíná považovat za něco normálního, dokonce za výbornou legraci.²⁰

1.4. AKTÉŘI ŠIKANY

„V souvislosti se šikanováním běžně označujeme hlavní protagonisty šikanování jako agresory a oběti či šikanující a šikanované, popř. útočníky a napadané.“²¹

Príslušníci obou kategorií mají spíše horší prospěch, bývají méně oblíbeni u učitelů a ve srovnání s ostatními dětmi mají v průměru trojnásobně často potíže nějakého druhu doma. Některé děti, zvláště děti s nadměrně provokujícím nebo sebeprosazujícím chováním, mohou být zároveň trýzniteli i oběťmi.²²

²⁰ Bendl, S.: Prevence a řešení šikany ve škole. Praha: ISV, 2003, str. 29-33

²¹ Bendl, S.: Prevence a řešení šikany ve škole. Praha: ISV, 2003, str. 42

²² Fontana, D.: Psychologie ve školní praxi. Praha: Portál, 1997, str. 303

Tabulka č.1: Charakteristika protagonistů šikany

TRÝZNITEL	OBĚŤ
tělesně zdatný	odlišnost ve vzhledu nebo v projevech
motoricky obratný	zralý intelekt a odmítání tělesného násilí
sebevědomý nebo naopak vnitřně nejistý	tělesná slabost nebo neobratnost
touha dominovat	nízký socioekonomický status rodiny jako sociální znevýhodnění
vysoká tolerance a přijímání tělesného násilí jako legitimního nástroje prosazování	povahová plachost až bojácnost
snížená schopnost vcítit se do pocitů jiných lidí	nízké sebevědomí
vznětlivý, impulzivní	úzkostně pečující maminka
citově chladná výchova založená na trestání	rasová nebo kulturní odlišnost
agresivní, výrazně se prosazující rodič tolerující a používající tělesné násilí	neoblíbenost v kolektivu
nižší socioekonomický status rodiny	

²³

1.5. AGRESOR

Jako agresora označujeme takové dítě, které poměrně často někoho týrá nebo obtěžuje, a to buď fyzicky, nebo slovně. Agresory bývají nejčastěji chlapci, ovšem výjimkou nejsou ani dívky.²⁴

Typickým rysem násilníka je snaha dominovat a ovládat okolí. Šikanující děti jsou tělesně zdatné a vyznávají otevřeně kladný vztah k projevům agrese. Otevřené násilí považují za přirozený prostředek k uspokojení silné potřeby dominovat. Některé mají potíže

²³ Pöthe, P.: Dítě v ohrožení. Praha : G plus G, 1999, str. 141

²⁴ Martin, M.-Waltmanová, C.: Jak řešit problémy dětí se školou. Praha: Portál, 1997, str. 248

s kontrolou svých impulsů, které jsou často destruktivní. Častěji než u jiných dětí se u nich vyskytují poruchy pozornosti. Pokud jde o inteligenci, jsou šikanující děti posuzovány obvykle jako děti s nižším IQ a poruchami čtení. Tyto nálezy však nejsou pravidlem. Znamé jsou případy rozumově velmi zdatných dětí.

Zajímavý je vliv rodinného prostředí. U rodin šikanujících dětí se častěji než u jiných setkáváme s přítomností tělesného násilí. Ve výchově těchto dětí převládají tresty, a to zejména tělesné, které nejednou přecházejí v týrání.

Většina násilníků typicky vykazuje vysoký stupeň sebevědomí. Určitá část z nich však trpí hlubokými pocity méněcennosti, které se promítají do neschopnosti navazovat standardní vztahy se svými vrstevníky.²⁵

Společná charakteristická vlastnost těchto dětí bývá potřeba vyniknout nad ostatními, aby se mohly cítit lépe a důležitěji. „Šikanující jsou extrémně egoističtí a nejsou schopni vidět utrpení druhého.“²⁶ Mají pocit, že to všechno je zábava. Tento pocit potřebují šikanující děti opakovat a postupně zvyšovat. Je to podobné jako s drogovou závislostí.

U šikanujících dětí se často projevují tyto příznaky:

- pocity nejistoty
- pocity nedostatečnosti
- samy mohou být terčem šikanování ve vlastních rodinách
- nemají dovoleno projevovat své city
- nemají pojem o hodnotě vlastní osobnosti
- postrádají touhu něčeho dosáhnout
- mají pocit, že vybočují z řady
- jejich rodiče si cení jen jejich úspěchu, ne však dítěte samotného

V pozadí za šikanujícími dětmi se skrývají tyto čtyři hlavní faktory:

- rodiče k těmto dětem zaujímali negativní postoj
- rodiče jim tolerovali agresivní chování, nestanovili žádné pevné hranice únosnosti
- děti musely snášet od rodičů fyzické tresty a prudké výbuchy emocí²⁷

²⁵ Pöthe, P.: Dítě v ohrožení. Praha: G plus G, 1999, str.116-117

²⁶ <http://www.mvcr.cz>

²⁷ <http://www.mvcr.cz>

Typy iniciátorů šikanování dle Michala Koláře:

1. typ

Hrubý, primitivní, impulzivní, se silným energetickým přetlakem, kázeňskými problémy, narušeným vztahem k autoritě, někdy zapojený do gangů páchající trestnou činností.

Vnější forma šikanování

Šikanuje masivně, tvrdě a nelítostně, vyžaduje absolutní poslušnost, používá šikanování cíleně k zastrašování ostatních.

Specifika rodinné výchovy

Častý výskyt brutality u rodičů. Jako by agresori násilí vraceli nebo ho napodobovali.

2. typ

Velmi slušný, kultivovaný, sevřený, zvýšeně úzkostný, někdy i se sadistickými tendencemi v sexuálním smyslu.

Vnější forma šikanování

Násilí a mučení je cílené a rafinované, děje se spíše ve skrytu, bez přítomnosti svědků.

Specifika rodinné výchovy

Časté uplatňování důsledného a náročného přístupu, někdy až vojenského drilu bez lásky.

3. typ

„Srandista“, optimistický, dobrodružný, se značnou sebedůvěrou, výmluvný, nezřídka oblíbený a vlivný.

Vnější forma šikanování

Šikanuje pro pobavení sebe i ostatních. Patrná snaha vypíchnout „humorné“ a „zábavné“ stránky.

Specifika rodinné výchovy

Bez významnějších specifík. Pouze v obecnější rovině je přítomna citová subdeprivace a absence duchovních a mravních hodnot v rodině.²⁸

²⁸ Kolář, M.: Skrytý svět šikanování ve školách. Praha: ISV, 2003, str. 55-56

David Fontana říká, že „trýznitelé bývají obvykle nadprůměrně velcí a silní a mívají sklon k impulsivitě, dominanci, antisociálnímu jednání a agresivitě.“ V mnoha případech pocházejí z domovů, kde se rodiče dopouštějí fyzického nebo citového násilí. Tito rodiče své děti učí, že agrese a násilí jsou vhodné prostředky k tomu, aby člověk dosáhl svého. V rodině se často objevují agresivní sourozenci. „Trýznitelky ženského rodu vyrůstají v tyranské matky a jejich děti se posléze také stávají trýzniteli. Trýznitelé mužského rodu vykazují obdobný vzorec rodičovství.“ Bezútěšný, děsivý generační cyklus se tak může opakovat znovu a znovu.²⁹

1.6. OBĚŤ

Většina dětí, které se staly obětí šikanování, je nešťastná. Šikanující je provokuje, neboť sám trpí problémy a hledá vhodnou oběť.

Za oběť můžeme označit dítě, které je delší dobu objektem agrese jiných. Je terčem fyzických útoků, posmívání, zesměšňování. Obětí šikany bývá zpravidla dítě, které se nenaučilo být dostatečně asertivní na to, aby se dokázalo samo ochránit.³⁰

Oběti jsou oproti násilníkovi vždy různě znevýhodněné, například fyzicky: nízkým tělesným vzrůstem, menší fyzickou silou nebo obratností, dále rozumově, například sníženým intelektem, mentální retardací, která se může, ale nemusí promítnout do sociálního znevýhodnění v podobě chybějících společenských dovedností. Sociálním znevýhodněním se v poslední době stále častěji stává nízký socioekonomický status rodiny, který se mimo jiné projevuje v tom, že se děti nemohou oblékat podle módy, ale podle potřeby. Sociálním znevýhodněním je i jakákoli odlišnost ve vzhledu nebo projevu dítěte. Je tomu například v případě nepřítažlivého vzhledu, obezity nebo koktání.

Znevýhodnit mohou dítě i vlastnosti, které by ho v zdravých podmínkách spíše zvýhodňovaly. Typicky je tomu tak v případě nadprůměrné inteligence.³¹

Postihnout, jak vypadá oběť šikanování je podle Michala Koláře poněkud složitější. Téměř každá skupina si najde nějakou tu menší oběť a kritéria tohoto „vyznamenání“ jsou velmi rozmanitá. Často se stává, že výběr oběti je naprosto nahodilý.

Přesto na školách existují „typické“ oběti, které jsou opakovaně týrané. V žádném případě to nejsou nějakí defektní jedinci. Jsou to pouze „nejslabší ze slabých“.

²⁹ Fontana, D.: Psychologie ve školní praxi. Praha: Portál, 1997, str. 303

³⁰ Martin, M.- Waltmanová, C.: Jak řešit problémy dětí se školou. Praha: Portál, 1997, str. 249

³¹ Pöthe, P.: Dítě v ohrožení. Praha: G plus G, 1999, str. 118

Nejsilnějším „magnetem“ chronicky šikanovaných obětí je jejich příliš viditelná bojácnost. Důležitá je i jejich vrozená „slabá“ reaktivita v zátěžových situacích. Na rozdíl od agresorů ve střetech ztrácejí hlavu, propadají panice, hrůze, výčtkám svědomí,...

V tomto smyslu žáci, kteří jakoby přitahují násilí, nemusejí být vždycky fyzicky slabí, nemusejí mít tělesný handicap. Zpravidla však bývají méně zdatní než agresori.³²

Pokud jde o oběti jsou známy činitelé, které děti k tomuto postavení disponují. Často jde například o odlišnost rasy, náboženství, sociálního a ekonomického prostředí a inteligenční úrovně. Tatum a Herbert (1992) tvrdí, že „oběti jsou oproti normě úzkostnější, nejistější, opatrnější, citlivější a klidnější.“ Také mívají těsnější vztahy se svými rodiči. „V důsledku šikanování se cítí izolovanější a navíc u nich může vzniknout pocit, že si všechno trápení a obtěžování vlastně zaslouží.“ Po tělesné stránce bývá většina obětí menší než ti, kdo je trýzní, a obecně mohou být méně schopny bránit se fyzicky či slovně.³³

Typy obětí šikanování podle Martina Michaela a Cynthia Waltmanové

Zdá se, že existují dva typy obětí šikany.

1. typ

Jedná se o dítě pasivní, úzkostné a nejisté. Není na něm nic, co by zjevně provokovalo útoky. Agresi není schopno se bránit.

2. typ

Je obětí provokující. Dráždí jiné děti a posmívá se jim. Když na něj někdo zaútočí, brání se.

Ve srovnání se zkoumáním agresorů jsou výzkumy zabývající se jejich oběťmi mnohem méně početné.³⁴

1.6.1. OBĚTI A AGRESOŘI

Někteří lidé stále ještě zastávají názor, že je šikanování nedílnou součástí růstu a dospívání, tedy něčím, čím si musí každé dítě projít.

Jestliže se šikaně ve škole nechá volný průběh, a ještě se dětem naopak tvrdí, že je to pro jejich dobro, potom podle Michelle Elliotové *oběti poznají, že:*

- samy nemají žádnou hodnotu

³² Kolář, M.: Skrytý svět ve školách. Praha: ISV, 2003, str. 56-57

³³ Fontana, D.: Psychologie ve školní praxi. Praha: Portál, 1997, str. 303

³⁴ Martin, M.- Waltmanová, C.: Jak řešit problémy dětí se školou. Praha: Portál, 1997, str. 250

- se laskavost nevyplácí
- je přípustné vyřazovat z kolektivu osoby odlišného chování
- si můžete vylepšit vlastní život na úkor někoho jiného, slabšího než vy
- je vaší chybou, nedovedete-li si poradit s lidmi, kteří vám znepříjemňují život
- musí za každou cenu zapadat do kolektivu
- nemají naději zvítězit
- jsou na světě omylem
- nevyplácí se tyto problémy někomu oznámit
- je lépe lidem nevěřit
- je třeba tento negativní jev zakrývat lhaním
- je lépe lidem nevěřit
- nezbývá, než žít stále ve strachu

pachatelé se naučí:

- jednat s lidmi z pozice síly
- hrubá síla je lepší než inteligence
- nikdo vás nezastaví, budete-li dost agresivní slovně nebo fyzicky
- určité situace je nejlepší řešit zlobou a naháněním strachu
- podněcováním jiných ke stejnému zlu si vybudujete základ autority
- netrpělivému a netolerantnímu chování
- je přípustné lidi odlišného jednání prostě likvidovat
- lze vnucovat svou vůli druhým
- lze druhé ovládat zastrašováním
- pohrdat slabostmi
- mají právo napadat kohokoli, kdo ji slabší než oni sami³⁵

1.7. ŠIKANA V ŠIRŠÍM KONTEXTU

Již jsme se zmínili o tom, že šikana není záležitostí dvojice šikanující - šikanovaný, případně několika dětí, které se na ní přímo podílejí. Není možná, pokud nemá „podhoubí“

³⁵ Elliotová, M.: Jak ochránit své dítě. Praha: Portál, 1995, str.82

v tom, co se děje ve skupině jako celku. A nelze jí dobře rozumět, pokud nezkoumáme, jaký vztah k ní má celý kolektiv.

Na čí straně jsou sympatie třídy? To je základní otázka, a není jednoduchá. Většině dětí je samozřejmě agrese proti mysli, ale jde-li o agresi proti tomu, kdo jim není sympatický, kým pohrdají, mohou ji schvalovat. Agresor tedy může být dítětem sympatickým. Můžeme také usuzovat, že není-li agresor spolužákům sympatický, nedovolí mu ubližovat oběti.

Postoje k agresorům a obětem zkoumali poněkud jinak Australané Rigby a Slee. Klesá i porozumění dětí pro to, že si oběť stěžuje dospělým. Zjistili, že „sympatie s oběťmi šikany mezi 9. a 15. rokem věku dětí klesá.“ To byl nečekaný výsledek, badatelé předpokládali, že věkový trend bude opačný, protože děti budou mít k šikaně rozumnější postoj. Zdá se, že naopak rozumněji se na věc dívají menší děti.³⁶

„Šikanou trpí 20 procent dětí na všech úrovních škol, což představuje na 300 tisíc žáků.“³⁷

1.7.1. PEDAGOG JAKO ÚČASTNÍK ŠIKANY

Typickým předsudkem učitelů - možná spíše výmluvou, proč nezasahují - je názor, že pokus o řešení by vedl jen k tomu, že by se šikana pečlivěji tajila, jinak by existovala beze změny. I kdyby to tak někdy dopadlo, energický pokus zastavit šikanu by aspoň žáky ujistil o tom, že učitel odsuzuje šikanu, což má morální význam.

Podle Pavla Říčana někteří učitelé diskutují o šikaně ochotně a otevřeně, protože si uvědomují význam jejího potírání, a uvádějí přesvědčivé příklady toho, jak si v jednotlivých případech se šikanou poradili. Stále však převládá i postoj, že šikana je výjimečná záležitost a nepředstavuje - aspoň na „naší“ škole - vážný problém. Z britských autorů Tattum potvrzuje toto pozorování, když říká, že „učitelé vesměs podceňují rozsah a závažnost šikany na svých vlastních školách“, a Blatchford konkretizuje, že „učitelé, podobně jako jiní dospělí, často nechápou, jak trýznivé je pro oběti šikany, když musejí snášet vulgární nadávky a jiné urážky agresorů.“ Učitelé berou někdy vážně jen viditelné známky šikany. Zranění a hmotné škody.³⁸

Pedagogové jsou postaveni před hotovou věc, kdy dostanou do péče skupinu, ve které již hoří nebo kdykoliv může začít hořet „zápalná šňůra šikanování.“ Jak si s tím pedagog

³⁶ Říčan, P.: Agresivita a šikana mezi dětmi. Praha: Portál, 1995, str. 39

³⁷ <http://www.mvcr.cz>

³⁸ Říčan, P.: Agresivita a šikana mezi dětmi. Praha: Portál, 1995, str. 41

poradí, záleží jenom na něm. Michal Kolář ve své knize uvádí, že se pedagogům boj proti šikanování příliš nedaří. Domnívá se, že základní překážkou úspěšné prevence šikany je tradiční způsob práce, který pedagogům neumožňuje účinně proti šikanování zasáhnout. Jde o převažující způsob řízení vztahů mezi pedagogem a žáky, který můžeme nazvat ***hierarchicko– autoritativní***.

Pedagog v něm usiluje z pozice nadřazené autority proti celé třídě o svůj vliv. Využívá k tomu přirozené převahy. Skupinu řídí přímo sám, převažuje jednostranná komunikace, je opomíjena spolupráce mezi spolužáky. Pro tento způsob práce je důležité, aby pedagog byl silná a energická osobnost, která dokáže spolehlivě nastolit vnější kázeň, bez níž není výuka možná.

Na druhé straně ***demokratický, tzv. komunitní model*** práce, promyšleně pracuje se vztahy mezi jednotlivými žáky, mezi žáky a vyučujícími i mezi vyučujícími samotnými. Demokratické řízení vztahů dovoluje přiblížit formální a neformální strukturu ve skupině. Znamená to, že snahy a cíle proklamované oficiálně učitelem jsou přijaty většinou žáků za vlastní, a tím je dán zásadní předpoklad pro jejich naplnění.

Hierarchicko- autoritativní styl má vzhledem k šikanování velká rizika:

- Podporuje vznik táborů „my“ a „vy“. Při rozdělení třídy na skupiny, které si navzájem nedůvěřují, snáze zakořeňují pravidla šikany. Nesmí se nic vynášet a platí: „Když to řekneš učiteli, jsi bonzák.“
- Vede k vytvoření legální sociální struktury, kterou žáci nepřijmou za svou, je pro ně cizí a nezajímavá. To pochopitelně podněcuje snahu hledat a budovat vlastní přijatelnou parastrukturu. Je zde velká vzdálenost mezi normami, hodnotami a postoji, které preferuje pedagog, a normami, hodnotami a postoji, které upřednostňuje většina žáků. Taková situace brání pedagogovi poznat skrytý život ve skupině a nedovoluje mu, aby ho významnějším způsobem utvářel. Pedagog sice dosáhne vnější kázně, ale neví nic o bezpráví a násilí uvnitř. Nedokáže zajistit bezpečí a spravedlnost ve chvíli, kdy není přítomen.
- Nepracuje systematicky se zpětnými informacemi od jednotlivých žáků, nesměruje k sebeuvědomování a sebepoznání skupiny a tudíž nedokáže reflektovat „infekci“ a chybné kroky. Nárůst pedagogických omylů vede k deprivaci potřeb skupiny jako celku, což vytváří příznivý terén pro sebedestrukci v podobě šikanování.³⁹

³⁹ Kolář, M.: Skrytý svět šikanování na školách. Praha: Portál, 1997, str. 62

Učitelé nejednou sdílejí averzi a despekt dětského kolektivu k obětem a nedokážou tento postoj korigovat. Tím nepřímou vyjadřují souhlas s agresí a podporují ji. Učitel může dát dokonce bezděčně sám podnět k šikaně, když nesprávně použije ironie, nebo dokonce dítě přímo před třídou zesměšňuje.

„Jedním z důvodů, proč mají někteří učitelé sklon šikanu přes její závažnost ignorovat - a tím ji dávat volnost - je jejich neschopnost jednotlivé případy vyšetřit a kázeňsky zvládnout.“ Velmi často jim k tomu chybí odborná průprava.⁴⁰

Zajímavé jsou zkušenosti s péčí Pedagogicko - Psychologické poradny o oběti šikanování. Jedna z dotazovaných položek ukázala, kterým osobám mají oběti největší důvěru. Respondenti se bez ohledu na pohlaví nejčastěji svěřovali rodičům, na druhém místě pak kamarádům. Mnohem menší počet byl zaznamenán u pedagogů. Na základě této zkušenosti lze předpokládat negativní zkušenosti dotazovaných vyskytujících se v pozici oběti.⁴¹

Jaké vlastnosti osobnosti by tedy měl mít učitel, aby ho predisponovali k efektivnímu zvládnutí takové skupinové dynamiky, která vyústila v šikanu?

Pedagog se musí v rámci své odbornosti naučit vyhledávat projevy a signály, které souvisejí se skrytým životem skupiny. Odborníci jim souhrnně říkají skupinová dynamika. Stručně lze říci, že jde o síly, které vznikají ve vztazích mezi žáky v jejich skupinovém životě. „Skupinová dynamika je tedy přítomna v každé skupině - potenciál jejího vlivu na změnu jednotlivce i celé skupiny může sloužit dobru nebo být zneužit.“⁴² Je velkou chybou, že pedagogové často neumějí cíleně pracovat se skupinovou dynamikou a budovat pedagogické komunity. Důsledkem je oddělení oficiálního světa pedagogů a skrytého života žáků. Tak vzniká možnost nahodilého pohybu skupinové dynamiky.⁴³

Ryans vytvořil Posuzovací stupnici vlastností učitele a zjistil, že „úspěšný učitel bývá vřelý, chápavý, přátelský, odpovědný, vynalézavý a nadšený.“ Důležitou vlastností je i schopnost dělat kompromisy. Učitel by jistě měl mít rád děti i práci s nimi, avšak musí to jít ruku v ruce s profesionálním odstupem a s citem odpovědnosti.

Citová stabilita tohoto druhu souvisí s tím, co se v psychologii nazývá „ síla ego“. Síla ego je spojení realisticky vysoké úrovně sebevědomí a sebedůvěry se základní povahovou vyrovnaností, která umožňuje potýkat se s problémy klidně a objektivně. V případě učitele se

⁴⁰ Říčan, P.: Agresivita a šikana mezi dětmi. Praha: Portál, 1995, str. 41

⁴¹ www.sikana.org/11_martina.pdf

⁴² Kolář, M.: Bolest šikanování. Praha: Portál, 2001, str. 79

⁴³ Kolář, M.: Bolest šikanování. Praha: Portál, 2001, str. 80

to týká nejen každodenních školních problémů, ale také mnoha jiných nároků pracovního života, jako jsou vztahy s rodiči žáků a s kolegy, náhlé kritické události. Síla ego dále umožňuje učitelům povznést se nad neúspěchy a zklamání, které jsou spolu s dobrými výsledky a úspěchy nevyhnutelnou součástí života ve škole. Dovoluje jim neúspěchy analyzovat a poučit se z nich, aniž by se za ně trestali cizí viny a nedostatečnosti, a dovoluje jim těšit se z úspěchu, aniž by ztratili cit pro pravou míru.⁴⁴

1.7.2. ŠIKANA A RODIČE

Jaký podíl mají na šikaně sami rodiče agresorů a obětí? Stejně jako velká většina naší veřejnosti vědí rodiče školních dětí o šikaně málo a podceňují ji. Pokud je škola v rámci prevence o problému neinformuje a nevyzývá ke spolupráci, prostě na něj nemyslí, neuvažují o tom, že by se mohl týkat právě jejich dětí.

Rodiče agresorů se zpravidla vůbec nedovědí, že jejich dítě šikanuje jiné děti, protože se s tím doma zřídka kdy pochlubí. Jestliže je škola informuje o takovém prohřešku, bývá to pro ně někdy příležitost k tomu, aby dítě nelítostně seřezali. To však u těchto dětí agresivitu spíše podpoří než oslabí. Mohou však také chování dítěte naopak uvítat jako projev ostrých loktů, se kterým se ve světě neztratí. Charakteristická je odpověď jedné matky agresora, které učitelka položila otázku, co by řekla, kdyby byl její chlapec nikoli agresorem, nýbrž obětí. Tato matka prohlásila se sebevědomím důrazem: „No to bych si tedy vyřídila!“

Rodiče obětí se o šikaně dovědí častěji než rodiče agresorů, protože některé děti se doma svěří se svým trápením. Někdy jsou dokonce příznaky šikany tak zřejmé, že si toho rodiče všimnou sami. Ve své bezradnosti někdy dokonce rodiče obviní dítě, že si za to může samo. A nerealisticky od něj žádají, aby si „to samo vyřídilo“. Takto se u dítěte jen prohloubí pocit nedostatečnosti, úzkosti a bezradnosti.⁴⁵

Podle Michala Koláře se objevují některé nápadnosti v rodinách agresorů a obětí. „Rodiny iniciátorů a aktivních účastníků šikanování významně selhávaly v naplňování citových potřeb svých dětí. Většina agresorů projevovala známky citové deprivace nebo subdeprivace.“ Pro rodiny agresorů byla charakteristická absence duchovních a mravních hodnot. Ohled na slabé byl chápán jako zbytečná malichernost.

⁴⁴ <http://www.fi.muni.cz/usr/prokes/didaktika/dil3/osobnost01.html.cs>

⁴⁵ Říčan, P.: Agresivita a šikana mezi dětmi. Praha: Portál, 1995, str. 42

U typických obětí zaregistroval častý výskyt nadměrně ochranné matky. Otec chyběl a v blízkosti nebyla žádná mužská identifikační postava. Určitou obměnou byly rodiny se silnou, dominantní matkou a slabým, submisivním otcem, popřípadě otec chyběl a přítel matky se na výchově nepodílel. Další variantou byly neurotické rodiny, kde členové byli nápadní celkovou nejistotou, poruchami sebehodnocení a zvýšenou úzkostí.

Zajímavý je pohled Bowlbyho teorie attachmentu, který je nazýván „citovou vazbou nebo připoutáním.“ Tento pojem patří do blízkých interpersonálních vztahů. Attachment jako psychologický proces odpovídá různým druhům vazeb, které mají hluboce zakořeněný a pronikavý vliv na sociální chování a řady dalších interakcí. „Vzájemné interakce mezi matkou a dítětem dávají vzniknout specifické emoční a kognitivní zkušenosti dítěti, která formuje jeho schopnost emoční adaptace a způsob sociálního chování v budoucnosti.“ John Bowlby a Mary Ainsworthová zvláště zdůraznili důležitost ranných zkušeností pro budoucí vývoj osobnosti. „Ranný attachment tvoří základ pro budoucí vztahy.“ Podle teorie attachmentu existují určité vztahy mezi batoletem a rodiči (pečovatelem), tyto rané vztahy mají vliv na druh vztahů, které navazujeme v dospělosti.⁴⁶

Rodiče by se měli o dítě zajímat, jestli není zamlklé, smutné nebo vystrašené, chodí pravidelně a rádo do školy, jak vypadá prospěch jejich dítěte a v horším případě, z jakých příčin má modřiny, odřeniny nebo popáleniny.

Povinností dospělých je problém šikanování řešit. Nejlepší ze všech řešení je láska, soucit a odvaha.⁴⁷

1.8. NÁSLEDKY ŠIKANY

Nejhorší následky má šikanování bezesporu na oběti. Závažnost poškození závisí na tom, jaké míry destruktivní síly šikanování dosáhlo a zda bylo krátkodobé nebo dlouhodobé. Důležitá je i míra obranyschopnosti oběti. Tragické je, když dojde ke zlomení oběti, rozbití její identity a nastolení trvalého pocitu bezmoci, závislé otrocké poddajnosti a věrnosti agresorovi.

⁴⁶ <http://www.is.mumi.cz/elportal/estud/fss.pdf>

⁴⁷ <http://www.mvcr.cz>

Jak to vypadá s následky u obětí počátečních stadií šikanování? Účinky jsou sice nenápadnější, ale zato zákeřnější. Potřeby ostrakizovaných a „mírně“ šikanovaných žáků jsou ve škole často dlouhodobě a někdy trvale frustrovány, tedy neuspokojovány. Takový žák se ve škole necítí dobře a je pochopitelné, že jeho vztah ke škole bývá negativní.

Vystavení trvalému bolestivému emočnímu tlaku a subtilnímu násilí (izolace, zesměšňování, ponižování, nadávání,...) pozvolna, ale jistě narušuje jeho osobnostní vývoj. Dříve nebo později dojde k přetížení adaptačních mechanismů.

U těchto dětí se pak často vyskytuje:

- nepozornost při vyučování
- zhoršení prospěchu
- tendence k nadměrné omluvené absenci (únik do nemoci)
- tendence k neomluvené absenci (záškoláctví)
- poruchy sebehodnocení a narušené, negativní sebepojetí
- celková nejistota a stále přítomný strach⁴⁸

Dítě, které je systematicky zesměšňováno, uráženo, ponižováno, kterému kradou peníze a ničí osobní věci, do kterého kopou a bijí. Dítě, s kterým se jeho vrstevníci odmítají bavit, kterého vydírají a pod výhrůzkami ho nutí provádět věci, za hranici důstojností člověka, žije v neustálém strachu z ohrožení a dalšího ubližování. Pocity strachu jsou z počátku vázány výlučně na události šikanování, postupně však přecházejí do trvalé úzkosti a deprese. Ta se projevuje mnoha způsoby, včetně poruch usínání, nočním probouzením, nočními můrami, dále bolestmi hlavy, břicha nebo zvracením. Poslední příznaky se častěji projevují ráno, před odchodem do školy. Nejsou vyloučeny případy, kdy šikana dítěte probíhá i několik měsíců až let. Dlouhodobé šikanování má za důsledek nízké sebevědomí, na hranici hlubokých pochybností o vlastní hodnotě. Deprese a pocity opuštěnosti mohou nejednou vést k tomu, že si dítě sáhne na život. Pocity samoty a izolace umocňuje skutečnost, že se dítě se šikanou málokdy někomu svěří. Důvodem k tomu je strach z kruté pomsty násilníka či násilníků nebo trpká zkušenost z minulosti, kdy svěřením se rodičům nebo učiteli vedlo k ještě většímu násilí a utrpení.⁴⁹

⁴⁸ Kolář, M.: Skrytý svět šikanování ve školách. Praha: Portál, 1995, str. 68- 70

⁴⁹ Pöthe, P.: Dítě v ohrožení. Praha: G plus G, 1999, str. 119

Někdy se nám může jevit, že se z toho oběť docela rychle dostala. Tělesná zranění se rychle zahojí a z vnějšího hlediska žák působí normálně. „Duševní poranění je však hluboké a zacelení jen povrchní“. Stačí větší zátěž v meziosobní oblasti a „rána“ se otevře.

Smutnou pravdou je i skutečnost, že bývalé oběti se po přechodu na jinou školu někdy znovu stávají terčem šikanování.⁵⁰

1.9. LINKA BEZPEČÍ

800 155 555

Linka bezpečí existuje již jedenáct let nepřetržitě ve dne v noci. Pomáhá dětem, které její pomoc potřebují. Jedná se o bezplatnou telefonickou linku krizové intervence pro děti a mladistvé. Je v provozu 24 hodin po celý rok a je dostupná z celé České republiky jak z pevné linky, tak i z mobilních telefonů. Linka bezpečí se řídí zásadou anonymity klienta a tak, pokud klienti sami nechtějí, nemusí sdělovat své osobní údaje. Linka bezpečí pomáhá dětem řešit těžké životní situace. Slouží především těm, kteří si nevědí rady se svými problémy, cítí se ohroženi, osamělí, zrazeni a z nejrůznějšího důvodu se nechtějí nebo nemohou svěřit někomu ze svého okolí. Přesto však potřebují pochopení, podporu důvěru a zároveň kvalifikovanou radu a pomoc. Dětem a mladistvím je dáván dostatečný prostor k tomu, aby mohli hovořit s konzultantem o své situaci a mohli dospět společně k nějakému možnému řešení.

Při statistickém zpracování přijatých volání na Linku bezpečí bylo v loňském roce zaznamenáno celkem 1529 telefonátů, které se věnovaly právě šikaně. Z celkového počtu volaných problémů je to 2,9%, z toho 46% se týkalo chlapců a děvčat 52%, u 1% nebylo určeno pohlaví.⁵¹

⁵⁰ Kolář, M.: Skrytý svět šikanování ve školách. Praha: Portál, 1997, str. 68

⁵¹ <http://www.linkabezpeci.cz/webmagazine/kategorie>

2. PREVENCE

Je zřejmou skutečností, že kdyby děti nemusely chodit do školy, k většině případů šikany by nikdy nedošlo. Škola má tedy mimořádnou odpovědnost za to, aby předcházela vzniku tohoto problému a aby se s ním vyrovnala, když nastane. Poznatky ukazují, že tam, kde se soustavně provádí tažení proti šikanování, jeho výskyt dramaticky klesá a nedochází k přenosu tohoto problému ze školy mimo ni.⁵²

Opatření k prevenci a řešení šikanování existuje celá řada. Jelikož však šikanu najdeme v každé škole, nevystačíme pouze s prevencí.

Zároveň však platí, co zdůrazňuje Pavel Říčan, když píše, že „prevence šikany je na místě jak tam, kde k ní dosud nedochází, respektive, kde nebyla zpozorována, tak i tam, kde k ní prokazatelně došlo, kde byla uplatněna opatření k bezprostřední nápravě.“

Pokud se týká opatření vůči tomuto sociálně patologickému jevu, Říčan je toho názoru, že „nebezpečí šikany lze snížit zejména uplatňováním některých zásad, které všeobecně prospívají dětskému duševnímu a mravnímu vývoji a pomáhají vytvářet dobré vztahy v rodině i ve škole.“⁵³

K účinné prevenci a efektivnímu řešení šikanování je zapotřebí určitých příznivých podmínek a okolností. Minimálním požadavkem je, aby zde byla snaha řešit problematiku šikanování ze strany vedení školy, učitelů, rodičů, ministerstva školství a dalších institucí, které mají co do činění s danou problematikou.

2.1. PROBLEMATICKÉ STRÁNKY EFEKTIVNÍ PREVENCE

Bohužel, pořád existuje mnoho faktorů, které brání efektivnímu řešení šikanování, ať už se jedná o hraní „mrtvého brouka“ ze strany školy, které zcela popírá nebo zamlžuje pravý stav věcí, zatloukání agresorů a strach obětí přiznat kompetentním osobám, že jsou týrány. Podobných faktorů, které dohromady tvoří začarovaný kruh existuje celá řada. Některé skupiny faktorů se částečně překrývají nebo doplňují.

⁵² Fontana, D.: Psychologie ve školní praxi. Praha: Portál, 1997, str. 304

⁵³ Bendl, S.: Prevence a řešení šikany ve škole. Praha: ISV, str. 66

Rozdělení dle Bendla:

1. faktor - nepřehlednost situace

Spočívá v tom, že v určitých případech je těžké rozpoznat, kdo je agresorem a kdo obětí.

2. faktor - ředitelé a vedení škol

Většina škol nemá zájem přiznat existenci šikany.

3. faktor - nedostatečné legislativně – kázeňské pravomoci školy

Agresoři vědí, respektive tuší, že za své chování nebudou potrestáni, a to buď proto, že k tomu škola nemá žádné velké pravomoci (z dvojky z chování si dneska nikdo, a tím méně agresor, nic nedělá), nebo proto, že si málokdo troufne šikanu řešit.

4. faktor – učitelé

Nezájem učitelů přiznat existenci šikany ve své třídě.

Zásah učitelů proti šikanování pouze ve vybraných případech.

Strach učitelů zasáhnout proti šikaně kvůli obavě z konfliktu se žáky.

Šikana vyhovující některým učitelům

5. faktor - žáci

Strach oběti oznámit šikanování své oběti.

Obtížnost přiznat, že ji někdo nemá rád.

Falešné kamarádství.

Strach žáků, kteří nejsou šikanováni, zastat se obětí.

Nepříznivé hodnocení obětí ze strany spolužáků.

Závislost mezi agresorem a obětí.

Šikana vyhovující některým žákům.

6. faktor - rodiče

Rodiče bránící řešení šikany, někteří přímo odmítají vyšetřování.

2.2. DRUHY PREVENCE

Mezi řešení šikany patří pestrá paleta opatření, přístupů, zásad, metod a prostředků. Samozřejmou součástí preventivních opatření je informování žáků o linkách důvěry, včetně sdělení kontaktních adres a telefonních čísel, na které se mohou v případě potřeby obrátit.

Primární prevence

Uplatňuje se v případech, kdy k šikaně dosud nedošlo. Spočívá v informovanosti dětí, rodičů a veřejnosti o šikaně, preventivních aktivitách ve školách. Účinnými prostředky primární prevence jsou přirozené součásti komunity. Nejlepší ochranou proti šikanování je budování otevřených, kamarádských a bezpečných vztahů mezi členy školního společenství, školní komunity.

Sekundární prevence

Uplatňuje se v situacích, kdy k šikaně už došlo a kde musí být použita taková opatření k nápravě, aby se problémy už znovu neobjevily. Řadíme sem včasnou diagnostiku, bezodkladné vyšetření šikany, pedagogická opatření (ochrana oběti před dalším násilím, rozhovor s rodiči, jednání s kolektivem třídy, včetně výchovné práce s agresory, postihy, monitorování, tlumení agresivních sklónů)⁵⁴

2.3. PROJEKT MINIMALIZACE ŠIKANY (MIŠ)

Cílem projektu Minimalizace šikany je najít cestu, jak účinně snížit výskyt šikany na škole a zároveň ji následně nabídnout k širokému použití na základních a středních školách v celé ČR.

Důvodem vzniku projektu MIŠ - minimalizace šikany je alarmující výskyt šikany na školách, který je zčásti ovlivněn nejen obecnou neznalostí zákonitostí různých forem a stádií vývoje šikany, ale současně i malou připraveností pedagogů šikanování řešit. Pokud budou vedení školy a pedagogové na řešení šikany odborně připraveni a budou mít navíc oporu v rodičovské veřejnosti, bude možné se šikanou úspěšně bojovat. Název vyjadřuje

⁵⁴ Bendl, S.: Prevence a řešení šikany ve škole. Praha: ISV, str. 66- 78

přesvědčení, že „šikanu nelze zastavit či zcela vymýtit, ale lze ji efektivně snižovat či omezovat.“⁵⁵

Projekt Minimalizace šikany proto klade důraz na rozvoj vztahů a bezpečného prostředí ve školách, které fungují jako účinná prevence šikany. Pokud škola o šikaně nemluví ještě to neznamena, že se na ní šikana nevyskytuje. Naopak škola, která šikanu otevřeně řeší je osvícená a nabízí více bezpečí svým žákům. Úspěšný boj se šikanou předpokládá pedagogy vzdělané v osobnostní a sociální výchově a schopné šikanu rozpoznat a řešit.

Záměrem projektu MIŠ - minimalizace šikany je předat pedagogické veřejnosti ověřené nástroje a postupy pro práci se šikanou. To znamená vytvořit podmínky k systémovému zavádění Českého školního programu proti šikanování, který popsal a experimentálně ověřil odborný garant projektu Dr. Michal Kolář.⁵⁶

2.4. ÚLOHA PEDAGOGA

V první řadě by měli být obranou proti šikanování jednotlivý učitelé. Pozorováním chování ve třídě mohou rychle získat představu, kdo je trýzněn a kdo jsou pravděpodobní trýznitelé. Poučením i příkladem mohou ukázat, že všichni žáci jsou jako členové společenství ceněni stejně. Využívání příležitostí k udělování odpovědnosti a statusu obětem i trýznitelům mohou napomáhat zvyšování sebevědomí a jistoty u obětí a u trýznitelů omezovat v jisté míře potřebu nevhodného sebeprosazování.

Účinné vypořádání se s šikanováním vyžaduje celoškolskou strategii. Ta zahrnuje:

- Partnerství mezi žáky, rodiči a učiteli, obsahující jasně vymezené komunikační cesty, jimiž lze oznamovat šikanování, a všemožné povzbuzení a podpora dětí k využívání těchto cest.
- Schválená pravidla chování obsahující i sankce ze jejich porušení, která jsou dostatečně vysvětlena všem žákům.

⁵⁵ <http://www.aisis.cz/projekt.php3?id=9>

⁵⁶ <http://www.poradenskecentrum.cz>

- Účinný systém osobního poradenství na pomoc obětem i trýznitelům.
- Zvýšený dohled učitelů o přestávkách, před začátkem vyučování a po jeho skončení.
- Začlenění vhodné osobní, společenské a morální výchovy do osnov.
- Dohoda učitelů o zamezení takových interakcí učitel – dítě , které by děti mohly vnímat jako šikanování.
- Reprezentativní zastoupení žáků (školních rad), které by informovalo učitele o výskytu, povaze a místě šikanování a mohlo by navrhnout opatření k nápravě.
- Zapojení nepedagogických pracovníků do diskuse a do zavádění opatření proti šikanování.
- Pečlivý záznam všech případů šikanování a důsledné další sledování.
- Vyvarování se sankcí, které by z trýznitele činily oběť, trýznitelé potřebují pomoc prostřednictvím poradenství a prostřednictvím příležitostí, jak uspokojovat své potřeby společensky přijatelnými způsoby, sankce by měly být takové, aby sloužily cílům nápravy.
- Zapojení rodičů obětí i trýznitelů, mohou být zváni do školy, kde spolu mohou nekonfliktním způsobem komunikovat v zájmu snahy o vyřešení situace.⁵⁷

K předpokladům úspěšného řešení šikany patří **autorita učitele**, a to jak autorita formální, tak zejména neformální. Pavel Říčan považuje „ podporu autority učitele“ za součást prevence šikany. Považuje ji za nezbytnou podmínku toho, „aby škola řádně plnila své poslání, a samozřejmě i toho, aby se vypořádala se šikanou. Dokud si učitel musí nechat líbit od asociálních dětí otevřené urážky a nejednou musí být rád, že nedostane facku, lze těžko mluvit o tom, jak má chránit slušné děti před rváči, oběti před agresory.“

Nejvíce, ale autoritě učitelů prospěje, když dětem poskytnou pocit bezpečí ve škole, když se zastanou slabších a rázně zakročí proti veškerým projevům šikanování. Možná nebudou u některých žáků (agresorů) oblíbení, ale rozhodně budou mít autoritu.

Důvěra k učitelům má také velký význam při odhalování šikany. Pokud budou oběti šikanování důvěřovat svým učitelům, potom je pravděpodobné, že se jim svěří se svým trápením. A nejde jenom o oběti. Oznámit případ šikanování mohou i žáci, kteří nejsou oběťmi. V jejich případě je pravděpodobnější, že se k takovému kroku odhodlají, když budou vědět, že věc oznamují osobě, které mohou věřit a na kterou se mohou spolehnout.⁵⁸

⁵⁷ Fontana, D.: Psychologie ve školní praxi, Praha: Portál, 1997, str. 304

⁵⁸ Bendl, S.: Prevence a řešení šikany ve škole. Praha: ISV, 2003, str.42

2.4. POSÍLENÍ DEMOKRACIE VE TŘÍDĚ

Výchova dětí k demokracii není jen záležitostí výuky ve speciálním předmětu. Jde především o styl jednání učitele s dětmi a s jejich rodiči.

Hlavní zásady dle Pavla Říčana:

1. Ptát se dětí na jejich názory a přání, trpělivě a s respektem naslouchat a diskutovat s nimi.
2. Dávat dětské skupině možnost volby. (která hra se bude hrát,...)
3. Pěstovat žákovskou samosprávu v rámci školy i v rámci jednotlivých tříd.
4. Otevřeně informovat rodiče o problémech školy i o nepříjemných událostech, o chybách, ke kterým došlo.
5. Umožňovat rodičům co nejčastější přístup do školy.
6. Podněcovat aktivitu rodičů na škole.⁵⁹

2.5. PRÁCE S POTENCIONÁLNÍMI AGRESORY

Děti, které se již šikany zúčastnily, nebo dokonce zorganizovaly, představují velmi vážný pedagogický problém. Je třeba tyto děti pozorně sledovat a při jakémkoli náznaku zakročit. Neměly by se, ale hned odsoudit a „odepsat“. Úkolem pedagoga je tlumit agresivní sklony těchto dětí.

Doporučují se tyto postupy:

1. Užívat co nejvíce pochvaly (ocenění zvládnutí impulzivitu)
2. Zaměstnat je činností, která je pro ně atraktivní a ve které mohou být úspěšní, popřípadě i vyniknout.
3. Učit je sociálním dovednostem.
4. Povzbuzovat empatii. Tyto děti často těžko chápou, jak silně jejich oběti trpí.
5. Pomáhat jim, aby si vybudovaly osobní perspektivu, aby věděly, co čekají od budoucnosti a čím chtějí být.

⁵⁹ Říčan, P.: Agresivita a šikana mezi dětmi, Praha: Portál, 1995, str. 77

2.6. VÝCHOVA K NÁSILÍ

Chceme snad z našich dětí dělat rváče? Nemáme je naopak vést k tomu, aby byly co nejmírumilovnější? Toto sousloví zní sice na první pohled poněkud tvrdě a nepedagogicky, ale ve skutečnosti se jedná o „výchovu k použití síly“. Pavel Říčan považuje výchovu k násilí za velmi důležitou. Je přesvědčen, že by se děti měly vychovávat tak, aby se dokázaly ubránit, nebály se oplatit ránu, ale samozřejmě, aby tuto schopnost nezneužívaly. Spolu s výchovou k násilí je třeba na druhé straně „od nejútlejšího věku probouzet v dětech soucit a učit je toleranci a ohleduplnost jak k druhým dětem, tak ke zvířatům.“⁶⁰

2.7. MINIMUM UČITELSKÝCH HRUBEK

Učitelé, ač nevědomky a v dobré víře, se často dopouštějí při kontaktu se šikanou hrubých chyb.

Zásadní chyby, kterých by se měli vyvarovat:

- nebrání šikany na vědomí („Nežaluj!“)
- podceňování závažnosti následků šikany (pro oběť, agresora,kolektiv)
- přenesení odpovědnosti na oběť („Nemáš provokovat!“)
- konfrontace s agresorem bez dostatku přesných a ověřených informací
- přímá konfrontace agresora a oběti (někdy dokonce před třídou)
- odsouzení šikanujícího, nikoli jeho chování
- ustoupení agresorovi na úkor oběti nebo celé skupiny

Vyvarování se výše uvedených a podobných přehmatů je důležitou podmínkou, významným předpokladem úspěšné práce v boji proti šikaně. Dodržování určitých zásad a postupů při vyšetřování a následném řešení šikany, a tím vlastně informace o vyvarování se procedurálních „hrubek“ obsahuje „Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování“.

⁶⁰ Říčan, P.: Agresivita a šikana mezi dětmi, Praha: Portál, 1995, str. 89

2.8. DOPORUČENÉ PREVENTIVNÍ PROGRAMY

1. Zaměření pozornosti na nově nastupující žáky

2. Vytvoření spolupracující třídy.

Walker (1989) doporučuje, abychom děti povzbuzovali v rozvíjení schopností řešit konflikty tak, aby fyzicky nebo psychicky neubližovali druhým. Jedním ze způsobů, jak toho dosáhnout je vytvoření „spolupracující třídy“, ve které jsou rozvinuty tyto dovednosti a schopnosti: sebeúcta a úcta ke druhým, komunikace, asertivita, nezaujatost a kritické myšlení, empatie, spolupráce a nenásilné řešení konfliktů. Lze toho dosáhnout například tím, že budeme děti zapojovat do programů vyžadujících Používání metod spolupráce a řešení problémů a využívání her a cvičení vyžadujících spolupráci ve třídě.

3. Kroužky kvality.

Tuto metodu používanou v japonském průmyslu přejala a přizpůsobily Sonia Sharp a Helen Cowie ze Scheffieldského projektu proti šikanování. Získaly tak metodu pomocí které lze zapojit do procesu zjišťování a řešení problémů týkající se šikanování na jejich školách. Tato metoda učí děti definování podstaty a rozsahu problému, zjišťování spolupracujících faktorů, nalézání a posuzování praktických řešení, formulování vlastních závěrů a přesvědčivého sdělování vlastních závěrů.

4. Trénink asertivity

Zpravidla se prováděl se skupinami obětí šikanování. Podle současných názorů je ale riskantní vyčleňovat oběti a dávat jim najevo, že musí změnit své chování. Je tedy potřeba vypracovat mnohem hlouběji výcvik asertivity pro všechny děti.

5. Relaxační techniky

Výcvik těchto dovedností se doporučuje provádět již od útlého věku. Děti učíme Uvědomovat si rozdíl mezi pocitem uvolněnosti a napětí nebo rozčilení. Lepší znalost a vědomí toho, jak naše tělo reaguje na stres, nám umožňuje začít kontrolovat své pocity a chování.

6. Zvyšování sebevědomí

Výzkumy ukazují, že mnoho obětí a někteří agresori mají snížené sebevědomí, proto je nutné učit děti sebedůvěře a sebeúctě. Mnohdy stačí málo, občas projevit druhému uznání, pochválit ho, říci mu, že si ho vážíme, že ho máme rádi, a to i s jeho chybami.⁶¹

Další praktické nápady pro prevenci:

1. Humor

Může být za určitých okolností účinnou strategií, jak se bránit šikanování. Jedná se o to, že se děti umí zasmát i samy sobě.

2. Pěstování sportu

Sport naučí jedince odolnosti, jednak mu pomůže získat nové přátele, kamarády, žít a pohybovat se v kolektivu vrstevníků.

3. Pohotovost zásoba slov

Úkolem učitelů je vybavit oběti a potencionální oběti předem připravenými rekcemi na obranu proti útoku šikanování.

4. Osvěta

Jedná se o informovanost žáků o této problematice. To se může dít, jak formou různých letáček a informačních brožur, tak prostřednictvím různých diskusí ve škole, třídě.

(příloha I)

Dalším informačním zdrojem jsou videoprogramy. Na některých školách dokonce vznikají tzv. žákovské smlouvy. Jedná se o společné sestavení učitele a žáků na školním řádu.

(příloha II)

5. Hraní rolí

Ve třídě můžeme v rámci různých scének modelovat různé situace či hry typu „co kdyby“. Děti mají možnost vyzkoušet si různé reakce na šikanování a provokace (úsměv, humor, odchod,...)⁶²

(příloha III)

⁶¹ Parry, J., Carrington, G.: Čelíme šikanování. IPPP ČR, 1995, str. 11-12

⁶² Bendl, S.: Prevence a řešení šikany ve škole. Praha: ISV, 2003, str. 109- 128

3. DIAGNOSTIKA

Prvním krokem k řešení šikany ve škole je připuštění možnosti její existence. Pokud tuto alternativu připustíme, nastupuje „detektivní“ práce, která spočívá ve snaze odhalit šikanu a její projevy, stejně tak jak oběti šikanování a agresory.

K objevení a diagnostikování šikany slouží řada nástrojů, jejichž škála sahá od metod pozorování, včetně zaměření se na přímé a nepřímé známky šikanování, rozhovory, dotazníky, depistážní dotazníky a jim blízké techniky jako jsou schránky důvěry a sociometrické vyšetření.⁶³

Zkušený specializovaný poradenský psycholog dovede diagnostikovat šikanu a odhalit i další problémy a bolesti třídy, o jejichž posouzení byl požádán. Metody, které k tomu používá, však jsou dosti náročné a také je není možno příliš často opakovat, přičemž ve třídě, která je v současné době „zdravá“, za měsíc už zdaleka nemusí být všechno v pořádku. Proto musí být učitel ve střehu a všímat si všech náznaků toho, že určité dítě je šikanováno. Zde i v jiných záležitostech kolem šikany platí: Psycholog nebo jiný expert může a má být konzultantem, zodpovědnost by však měla zůstat na učiteli. Dítě může být šikanováno i v přítomnosti učitele. Probíhá to ovšem méně nápadněji a mírněji, než když se učitel vzdálí, ale máme-li oči otevřené, můžeme mnohé zaregistrovat.⁶⁴

3.1. METODY

Pavel Říčan, stejně tak jako Michal Kolář, upozorňuje na skutečnost (která sama o sobě je důkazem závažnosti šikany), že „metody, které mají k dispozici učitelé při vyšetřování šikany, se v podstatě neliší od některých metod policejního vyšetřovatele.“ Učitel sice postupuje laskavěji, šetrněji, ovšem principy jsou stejné.⁶⁵

⁶³ Bendl, S.: Prevence a řešení šikany ve škole. Praha: ISV, 2003, str. 87

⁶⁴ Říčan, P.: Agresivita a šikana mezi dětmi. Praha: Portál, 1995, str. 48

⁶⁵ Bendl, S.: Prevence a řešení šikany ve škole. Praha: ISV, 2003, str. 62

1. pozorování

Učitel se zaměří na všímání si dění ve třídě, o přestávkách a chování jednotlivých žáků. V praxi to znamená, že se učitelé zaměří jak na pozorování potencionálních obětí a agresorů, tak si budou více všímat žáků, kteří se ocitají ve zlomových situacích školního života.

2. rozhovor

Jedná se o další krok v řešení šikany, který hraje důležitou roli. Je samozřejmé, že jiný rozhovor vedeme s agresorem a jiný s obětí. Cenné a důležité jsou Říčanovy rady, jedná se hlavně o kladení otázek. Učitel by si měl předem rozmyslet na co se chce zeptat a jak bude volit otázky. Většinou nevhodné otázky bývají ty, na které lze odpovědět „ano“ nebo „ne“.

Rozhovor s uzavřenými otázkami

Pedagog: Karle, kluci tě šikanují?

Karel: Ne.

P: Tak tobě se u nás nelíbí ?

K: Líbí.

P: Ty jsi, ale brečel!!?

K: Ne.

P: Takže jsem se spletl, běž do třídy.

Rozhovor s nadějným začátkem

Pedagog: Mě se zdá, že jsi nějak smutná.

Hana: Ale ne.

P: Vždyť si plakala. Napadlo mě, jestli ti někdo neublížil.

H: No, trochu holky.

P: Můžeš mi o tom říct něco víc?

H: Holky se mě smály, když jsme šly na tělocvik.

H: Smějou se mi, že mám staré tričko. Oni se mi posmívají i jindy.

P: Vidím, že jsi smutná. Trápí tě to?

H: Hm.

P: A co ti dělají ještě jiného? Vzpomeneš si na něco?

Dívka se postupně svěřuje s dalšími příklady ubližování.

3. dotazník

Jedná se o standardizované interview předložené v písemné podobě. Jeho výhodou je zadání většímu počtu lidí najednou.

4. depistážní dotazník

Depistážních dotazníků existuje celá řada, v příloze uvádím jeden dotazník, které uvádí ve své publikaci „Bolest šikanování“ Michal Kolář .

(příloha IV)

5. schránka důvěry

Existují již na řadě škol a dětem slouží pro anonymní vhazování svých vzkazů, či různých dotazů. Schránku děti využívají i pro anonymní ohlášení šikany.

6. sociometrické šetření

Sociometrie představuje speciální diagnostickou metodu ke zjišťování společenského statusu ve skupině. Zjišťuje sociální vztahy ve třídě nebo skupině. Tímto šetřením se dá zjistit, kdo je agresor, kdo je oběť.⁶⁶

3.2. PŘÍMÉ A NEPŘÍMÉ ZNÁMKY ŠIKANOVÁNÍ

Jak přímé, tak nepřímé známky šikany mohou být různě závažné jednak sami o sobě, jednak v závislosti na tom, jak často se opakují. Některé známky mohou být samy o sobě nevinné, mohou patřit k běžnému dění ve třídě, na chodbě nebo na hřišti, při častějším výskytu však přesto půjde o známku toho, že dítě může být obětí šikany. Rozhodující je současný výskyt většího počtu těchto známek, jejich akumulace.

Přímé známky šikany

1. Posměch: posměšné poznámky na adresu dítěte, pokořující přezdívka, nadávky, ponižování, hrubé žerty na jeho účet. Kritika dítěte, výtky na jeho adresu, zejména pronášené nepřátelským až nenávislným, případně pohrdavým tónem.

⁶⁶ Bendl, S.: Prevence a řešení šikany ve škole. Praha: ISV, 2003, str. 87

2. Příkazy, které dítě dostává od jiných dětí, zejména pronášené panovačným tónem, a skutečnost, že se jim dítě podřizuje.
3. Honění, strkání, šťouchání, rány, kopání, které třeba nejsou zvlášť silné, ale je nápadné, že je oběť neoplácí.
4. Rvačky, v nichž jeden z účastníků je zřetelně slabší a snaží se uniknout (menší dítě někdy s pláčem).

Nepřímé známky šikany

1. Dítě je o přestávkách často samo, ostatní o ně nejeví zájem, nemá kamarády.
2. Při týmových sportech bývá dítě voleno do mužstva mezi posledními.
3. O přestávkách vyhledává blízkost učitelů.
4. Má-li dítě promluvit před třídou, je nejisté, ustrašené.
5. Působí smutně až depresivně, nešťastně, stísněně, mívá blízko k pláči.
6. Zhoršuje se jeho školní prospěch, někdy náhle.
7. Jeho věci jsou poškozené nebo znečištěné, případně rozházené.
8. Zašpiněný nebo poškozený oděv.
9. Odřeniny, modřiny, škrábance nebo řezné rány, které dítě nedovede uspokojivě vysvětlit.

Jestliže učitel na základě zde uvedených známek pojme podezření a zvýší pozornost, může agresory přistihnout při činu. Jindy se o šikaně dozvídáme od postiženého dítěte nebo od jiných dětí ve třídě, od jiných dospělých, kteří byli jejími svědky, případně od rodičů, kterým se oběť svěřila. V tom případě je vyšetření šikany složitější.

Pro pedagoga je potom složité odkrýt pravdu, a proto se v mnoha případech šikana nevyřeší a tedy ani nezastaví.⁶⁷

⁶⁷ Kolář, P.: Agresivita a šikana mezi dětmi. Praha: Portál, 1995, str. 49

3.3. DŮLEŽITÉ INFORMACE

Při každém podezření na šikanování konkrétního dítěte musíme co nejdříve zjistit, co nejvíce informací o zdrojích, způsobech, frekvenci, místě a trvání takového ubližování. Na začátku bychom si měli položit tyto otázky:

- Kdo je původcem šikany?
- Šikanuje jeden nebo více násilníků?
- Pod jakou záminkou se šikana děje?
- Kde se šikana odehrává?
- Kdy a jak často se šikana děje?
- Jak dlouho šikana trvá?
- Kolik dětí o šikaně ví nebo se jí nepřímo zúčastňuje?
- Jaké formy a způsoby má šikanování?
- Do jaké míry je oběť aktuálně ohrožena?

Odpovědi na uvedené otázky hledáme důkladně, nejlépe nenásilným dotazováním většího počtu spolužáků. Mimo sbírání konkrétních informací o šikaně, je žádoucí zaznamenávat postoje a názory dětí na daný případ.

Nejistotu a nepřesvědčivost našich argumentů může násilník chápat jako výzvu k pokračování šikany.⁶⁸

⁶⁸ Pöthe, P.: Dítě v ohrožení. Praha: G plus G, 1999, str.126

3.4. HLAVNÍ ZÁSADY

Říčan zdůrazňuje čtyři hlavní zásady správného postupu, kterými jsou:

1. Chránit zdroj informací, neprozradit ho.
2. Prozradit co nejméně o tom, co nám už je , a zejména co nám dosud není známo, nebo to nemůžeme dokázat.
3. Vyslechnout poškozeného, obviněného a svědky každého zvlášť a později jejich výpovědi konfrontovat.
4. Všechny výpovědi pečlivě zaznamenávat.⁶⁹

3.5. ÚLOHA RODIČŮ

Rodiče by měli věnovat pozornost kromě toho, co bylo uvedeno a čeho si může všimnout také učitel, zvláště těmto známkám šikany:

1. Za dítětem nepřicházejí domů spolužáci nebo jiní kamarádi.
2. Dítě nemá ani jednoho kamaráda, s nímž by trávil volný čas, s nímž by si telefonovalo apod.
3. Dítě není zváno na návštěvu k jiným dětem.
4. Nechuť k tomu jít ráno do školy (zvláště když dříve mělo dítě školu rádo). Dítě odkládá odchod z domova, případně je na něm možno při bedlivější pozornosti pozorovat strach. Ztráta chuti k jídlu.
5. Dítě nechodí do školy a ze školy nejkratší cestou, případně střídá různé cesty, prosí o dovoz a odvoz autem.
6. Dítě chodí domů ze školy hladové (agresoři mu berou svačinu nebo peníze na svačinu).
7. Usíná s pláčem, má neklidný spánek, křičí ze sna.

⁶⁹ Bendl, S.: Prevence a řešení šikany ve škole. Praha: ISV, 2003, str. 62

8. Dítě ztrácí zájem o učení a schopnost soustředit se na ně.
9. Dítě bývá doma smutné či apatické nebo se objevují výkyvy nálad, zmínky o možné sebevraždě. Odmítá svěřit se s tím, co je trápí.
10. Dítě žádá o peníze, přičemž udává nevěrohodné důvody (například opakovaně říká, že je ztratilo), případně doma krade peníze.
11. Dítě nápadně často hlásí ztrátu osobních věcí.
12. Dítě je neobvykle, nečekaně agresivní k sourozencům nebo jiným dětem, možná projevuje i zlobu vůči rodičům.
13. Dítě si stěžuje na neurčité bolesti břicha nebo hlavy, možná ráno zvrací, snaží se zůstat doma. Své zdravotní potíže může přehánět, případně i simulovat (manipulace s teploměrem apod.).
14. Dítě se zdržuje doma víc, než mělo ve zvyku.⁷⁰

(příloha V, Minitest pro rodiče)

3.6. ZASÁH PROTI ŠIKANĚ

Jedním z hlavních úkolů a cílů každého zásahu proti šikaně, jejíž nebezpečnost není pouze individuální, ale celospolečenská, je zabránit vzniku a rozvoji psychického a tělesného poškození oběti.

⁷⁰ Říčan, P.: Agresivita a šikana mezi dětmi. Praha: Portál, 1995, str. 49- 50

Tabulka č.2:

V PŘÍPADĚ OBĚTI	V PŘÍPADĚ NÁSILNÍKA
1.pozorně naslouchat	1. v osobních pohovorech vyjádřit zásadní nesouhlas a odsoudit chování násilníka
2. vyjádřit podporu a pochopení	2. nekompromisní stanovisko podepřít přiměřeným veřejným postihem
3. ubezpečit, že to není jeho/ její vina	3. zjistit maximum informací o motivech a možných zdrojích agresivního chování
4. zjistit a zaznamenat maximum informací o původci, formě, trvání, frekvenci a místě šikany	4. systematickým vedením ve škole a v rodině odstranit nebezpečné vzorce chování
5. posoudit míru ohrožení	5. působením na rodinu odstraňovat rizikové postoje a negativní výchovné vlivy
6. zajistit bezpečné prostředí	6. odstranit zdroje ponižování a tělesného násilí v rodině a ve škole
7. vyšetřením u odborníka zjistit rozsah tělesného a psychického poškození a zabezpečit následnou péči	7. nabídnout bezpečné možnosti vybití agresivních emocí a možnosti seberealizace
8. pozitivním hodnocením zvyšovat sebevědomí a sebedůvěru dítěte	8. pěstovat a prohlubovat schopnost empatie, vcítění se do pocitů jiných
9. nácvikem vést k osvojení obranných postojů	

71

⁷¹ Pöthe,P.: Dítě v ohrožení.Praha: G plus G. 1999, str. 143

3.7. ÚLOHA PEDAGOGA

Když se dozvíme o konkrétním případě šikany, prvním pravidlem je zachovat klid. Rozčilená reakce učitele může agresorům poskytnout dostatečnou vítanou zábavu a zlepšit jejich pozici, zvýšit sympatie a prestiž, které mají u ostatních dětí. Zároveň dáme jasně najevo nesouhlas s tím, co se stalo, a jednáme bezodkladně. „Výraz hněvu a odsouzení je na místě, musí však mít formu, která děti přesvědčí a navodí u nich stejnou emoci.“⁷²

Snažíme se uchránit oběť před dalším hrubým násilím, v krajním případě i tak, že ji na několik dní zbavíme školní docházky, abychom získali čas záležitost vyřešit. Některé děti uvítají, když je - dokud se problém nevyřeší - pouštíme ze školy o chvíli dříve, aby se nesetkaly s agresory.

S agresory jednáme individuálně, zpravidla nikoli před třídou, protože bychom je tím mohli „tlačit“ do vzdorného postoje. Vycházíme přitom z jejich dosavadního chování a školního prospěchu, z toho, v jakém rodinném prostředí žijí, do jaké míry jsou rodiče schopni a ochotni s námi spolupracovat atd. V méně závažných případech stačí individuální domluva. Někdy si agresor teprve při této domluvě uvědomí, že jeho jednání překročilo rámec přípustné legrace, že oběti způsobil velké utrpení, a lze u něj povzbudit empatii, schopnost vcítění. Tak tomu může být zejména u mladších dětí.

Mezi způsoby, jak dáváme najevo svůj postoj k šikaně, patří i postihy šikanujícího dítěte. Smyslem trestu je snaha upozornit na nepřístupnost podobného chování a změnit chování šikanujícího dítěte. Nesmíme zapomenout, že odsuzujeme šikanu, nikoli šikanujícího. Postih je účinnější, pokud je veřejný a navazuje bezprostředně na událost šikanování.

Škála postihů:

- napomenutí před žáky
- požadování náhrady za poškozené věci
- ponechání „po škole“
- podmíněčné a nepodmíněčné zhoršení známky z mravů

⁷² Pöthe, P. : Dítě v ohrožení. Praha: G plus G, 1999, str. 130

- vyloučení ze školy
- přeložení na jinou školu
- oznámení případu policii
- umístění dítěte do výchovného ústavu

„Někteří pedagogové varují před jakýmkoli trestem za šikanu, protože by se agresor mohl zatvrdit a stát se ještě agresivnějším, mohl by se také mstít oběti.“⁷³ Doporučují laskavou snahu o porozumění, apel na soucit a rozvíjení sociálních dovedností. Otázkou je, jak při této strategii ochránit oběti a neoslabit u dětí smysl pro spravedlnost.

3.8. JEDNÁNÍ S RODIČI AGRESORŮ

Jednání s rodiči agresorů je často nutné, v závažnějších případech je má vést ředitel školy. Nevynecháme při něm mravní apel, a to ani v případech, kdy je jen minimální naděje, že bezprostředně „zabere“. „Apelujeme i na osobní zájem rodičů – je prokázáno, že agresivní dítě často vyrostе v dospělého, který bude agresivní i vůči vlastním rodičům.“ Vycházíme především ze zájmu samotného agresivního dítěte, kterému hrozí sankce školy a v budoucnosti konflikty se zákonem. Na závěr rozhovoru se pokusíme dohodnout společný postup a výsledek zaznamenáme.

3.9. INFORMOVANOST TŘÍDY

Nesouhlas se šikanou je dobré projevit otevřeně, nejlépe před celou třídou. Tento postoj má význam především proto, že velká část dětského kolektivu se šikany sama nepřímo účastní nebo o ní ví. Při pohovoru se třídou se snažíme vyvolat atmosféru soucitu se šikanovaným dítětem pomocí diskuse o tom „jak by mi bylo, kdyby se to stalo mně“.⁷⁴

⁷³ Pöthe, P.: Dítě v ohrožení, Praha: G plus G, 1999, str. 129

⁷⁴ Pöthe, P.: Dítě v ohrožení, Praha: G plus G, 1999, str. 130

Oznámíme třídě, zda a jak budou viníci potrestáni , vyzveme ji, aby pokračování šikany nepřipustila. Obracíme se přitom zvlášť na děti, které mají na ostatní zpravidla dobrý vliv. Jednání s kolektivem celé třídy, do niž patří agresor, oběť, nebo oba, je žádoucí zejména tehdy, když velká část dětí pasivně přihlížela týrání oběti nebo se dokonce na šikaně podílela.. Ve vážnějších případech má toto jednání nepochybně vést ředitel. Zdůrazníme, že zodpovědnost za to, co se stalo, mají všichni, kteří u toho byli.⁷⁵

3.10.1. POMOC OBĚTEM ŠIKANY

Při práci se šikanovaným dítětem se zaměřujeme na dosažení změn v jeho myšlení a chování, na to, aby získal sebedůvěru a sebevědomí. Za spolupráce rodičů se snažíme dítě vést k přijetí a dodržování několika pravidel:

- svěř se dospělému, kterému důvěřuješ, pamatuj, že svěřit se nikdy neznamena udávat nebo „bonzovat“
- pokud takového dospělého nemáš, hledej, určitě ho najdeš
- řekni si, že si nezasloužíš, aby ti kdokoli ubližoval
- získej na svou stranu kamarády a postavte se proti šikaně
- je nebezpečné být osamocen, zdržuj se proto ve skupince nebo v dohledu vrstevníků a dospělých
- vyhýbej se místům, kde se šikana děje
- snaž se nevšímat si násilníka
- i když je to těžké, snaž se nedat před násilníkem najevo svůj vztek nebo rozčilení
- chovej se sebevědomě, nacvičuj sebejistou chůzi, před zrcadlem procvičuj výkřiky
- „ ne“, „nechej mě“ nebo smělý pohled do očí násilníka

⁷⁵ Říčan, P.: Agresivita a šikana mezi dětmi. Praha: Portál. 1995, str. 58

- pokud se ocitneš v nebezpečí, co nejrychleji zmiz, i za cenu toho, že přijdeš o nějakou věc
- dříve než se rozhodneš pro boj, promluv si s dospělými

Je důležité vštěpovat dětem jednu zásadu: „Pokud se v něčem odlišuješ od jiných dětí, nemáš se za co stydět. Buď hrdý na to, že jsi, na rozdíl od nich, výjimečný.“

3.10.2. PŘÍSTUP K ŠIKANUJÍCÍMU

V přístupu k šikanujícím dětem existuje několik, často protichůdných postojů. Na jedné straně přísné tělesné postihy, na druhé lhostejné tolerování jakéhokoli násilí mezi dětmi. I zde se musí volit vyvážený postup. Z našeho chování musí být jasné, že takové projevy mezi dětmi nehodláme tolerovat.

Součástí postihu by měla být nabídka ke spolupráci. Dítěti bychom měli dát najevo, že odsuzujeme, to co udělalo, ne jej. Individuálním pohovorem, nikoli obviňováním, mu přiblížíme pocity, které způsobil oběti, a zároveň se snažíme dozvědět další informace o zdrojích a motivacích násilného chování. Spojencem na působení na dítě může být zkušený psycholog nebo jiný odborník.⁷⁶

4. ŠIKANA Z HLEDISKA PRÁVA

Šikanování je v řadě případů trestnou činností. Trestně právní charakter šikanování není běžně znám. Proto přiblížíme problematiku z právního hlediska.

To, co se běžně označuje za „klukovinu“, může naplňovat skutkovou podstatu řady trestných činů:

- trestní čin omezování osobní svobody
- trestní čin vydírání
- trestní čin loupeže

⁷⁶ Pöthe, P.: Dítě v ohrožení. Praha: G plus G, 1999, str. 130

- trestní čin vzbuzení důvodné obavy
- trestní čin znásilnění
- trestní čin pohlavního zneužívání
- trestný čin kuplířství
- trestní čin ublížení na zdraví
- trestní čin poškozování cizí věci

Některé případy šikany opravdu končí u soudu.⁷⁷

V právní praxi bývá pojem šikana používán jako „synonymum pro úmyslné jednání, které je namířeno proti jinému subjektu a které útočí na jeho lidskou důstojnost.“

Pokud k šikanování došlo v průběhu vyučování, nese plnou odpovědnost škola. Prokáže-li se zanedbání ředitele školy nebo některého pedagoga, může být právně nebo pracovněprávně potrestán. Na školských zařízeních lze v oprávněných případech požadovat i náhradu škody vzniklé v důsledku šikany. A to jak náhradu na věcech, tak na zdraví, včetně způsobené psychické újmy.⁷⁸

4.1. TRESTNÍ ODPOVĚDNOST PACHATELŮ ŠIKANY

K tomu, aby byl pachatel postižen, je třeba, aby dosáhl určitého věku. Za mladistvé se považují osoby starší 15 let, dospělost z hlediska trestní odpovědnosti nastává dosažením 18. roku věku. Trestní odpovědnost nenastává pouze u duševní poruchy, která v době spáchání trestného činu způsobila, že pachatel nemohl rozpoznat jeho nebezpečnost pro společnost nebo ovládat své jednání.

K trestní odpovědnosti osob mladších 15 let nedochází. To ovšem neznamená, že za určitých okolností nemohou být postiženy jinak nebo že nemohou být postiženi jejich rodiče.

⁷⁷ Kolář, M.: Skrytý svět šikanování ve školách, Praha: Portál, 1997, str. 71

⁷⁸ <http://www.poradenskecentrum.cz>

4.2. ODPOVĚDNOST PACHATELŮ MLADŠÍCH 15 LET

Prozatím trestní zákon neumožňuje, aby dítě mladší 15 let mohlo být trestně postiženo. V současné době poslanci projednávají trestní zákon ve kterém je již navržena snížená hranice trestní odpovědnosti na 14 let.

I v případě, že se jedná o děti mladší 15 let, lze proti takovým dětem zakročit. Nejedná se samozřejmě o sankce ve smyslu trestního či přestupkového práva, ale i umístění dítěte v ústavu může být dostatečnou hrozbou a sankcí za jednání, které se vymyká běžnému chování. Je proto na školských zařízeních, aby pečlivě sledovala chování dětí a v případě, že hrozí nebezpečí, že nezletilec se dopustí jednání, které je trestně postižitelné, měla by z toho vyvozovat důsledky. Pokud by nepomohly pohovory s rodiči, přibrání odborného pedagogicko-psychologického pracovníka, měl by být podán návrh na stanovení dohledu nad chováním dítěte, a pokud by ani ten nepomohl, mělo by takové dítě být umístěno v ústavu.⁷⁹

4.3. ODPOVĚDNOST RODIČŮ A DALŠÍCH SUBJEKTŮ

Ale ani rodiče pachatele šikanování nemusejí být zcela beztrestní. Trestní zákon stanoví odpovědnost rodičů, kteří zanedbávají výchovu dětí. Podle trestného činu ohrožování mravní výchovy byla již odsouzena celá řada rodičů, kterým nevadilo, že jejich děti tráví večery a noci mimo domov a dopouštějí se přitom protispolečenských a asociálních jednání.

Dochází-li k šikanování dětí v průběhu vyučování, nese plnou odpovědnost za vzniklou újmu školské zařízení. Odpovědnost ředitele školy nebo pedagoga tím samozřejmě není vyloučena a zaměstnanec školy může být postižen pracovněprávně.

„Na školském zařízení proto může rodič nebo zákonný zástupce šikanovaného dítěte požadovat náhradu škody, a to jak škody na věcech, tak i na zdraví“.⁸⁰

⁷⁹ Kolář, M.: Skrytý svět šikanování ve školách. 2. vyd. Praha: Portál, 2000, str. 122

⁸⁰ http://www.sikana.cz/sikana_prav_rozb.htm

5. PRAKTICKÁ ČÁST

Téma: V praktické části své diplomové práce se pokusíme porovnat projevy šikany na základních školách a speciálních základních školách.

Toto téma jsme zvolili na základě stále častějších zpráv o tom, jak je šikana na školách rozšířena. Proto jsme chtěli zjistit, jak je tomu u nás. Výzkum se konal od 1.3 do 18.3.2007 na základních a speciálních základních školách ve Varnsdorfu, Rumburku a Šluknově.

5.1. STANOVENÍ HYPOTÉZ

1. Domníváme se, že na základních školách bude šikana větší než na speciálních základních školách .
2. Domníváme se, že na 2. stupni bude šikana větší než na 1. stupni.
3. Domníváme se, že u chlapců bude šikana větší než u dívek.
4. Domníváme se, že psychická agrese bude převládat nad fyzickou agresí.

5.2. CHARAKTERISTIKA VÝZKUMNÉHO VZORKU

Výzkum k porovnání šikany na základních školách a speciálních základních školách byl proveden ve třech městech, Varnsdorfu, Rumburku a Šluknově. Tyto města bychom mohli zařadit do skupiny menších měst (do 14000 obyvatel), které se nachází ve Šluknovském výběžku.

Zvolili jsme typy základních a speciálních škol s podobnou charakteristikou. Jednalo se o školy, které v jedné budově obsahují 1. i 2. stupeň. Výzkum byl proveden ve třech ZŠ a třech speciálních základních školách.

Pro výzkum jsme zvolili stejné třídy a to třídu 5. a 8. Nyní přiblížíme jednotlivé třídy, pro přehlednost uvádíme celkové počty žáků v jednotlivých typech škol a rozložení pohlaví v tabulce.

Tabulka 1: Počty žáků v jednotlivých školách a třídách

škola	třída	dívek	chlapců	celkem
Základní škola	5.	33	26	59
	8.	44	31	75
Speciální škola	5.	16	21	37
	8.	13	13	26

5.3. NÁSTROJE

Pro výzkum jsme zvolili metodu dotazníku, neboť je to nejfrekventovanější metoda pro hromadné získávání údajů, vyžaduje krátký čas na vyplnění, což je výhodné pro žáky 1. stupně i pro speciální školy. Pro získávání informací jsme použili depistážní dotazník šikanování od Michala Koláře z knihy Bolest šikanování, který je již mnohokrát prověřený. A je tak částečně zajištěna validita a reliabilita dotazníku. Dotazník obsahoval 13 otázek. Jednalo se převážně o otázky uzavřené, jen jedna otázka byla polouzavřená. Dotazník byl anonymní. Odpovídalo 197 respondentů pátých a osmých tříd.

Dotazníky na 1. stupni základních i speciálních škol jsme zadávali osobně. V úvodu jsme si s dětmi povídali, co šikana vůbec je. Důležité bylo i připomenutí, že dotazníky jsou zcela anonymní. Na druhém stupni dotazníky zadávali učitelé samy. Předpokládám, že objektivita dotazníku nebude stoprocentní. Výzkum proběhl ve 12 třídách základních a speciálních škol.

Po shromáždění požadovaného počtu dotazníků jsme jednotlivé odpovědi zpracovali. Výsledky jsou zaznamenány v tabulkách a doplněny pro lepší názornost grafy.

5.4. VYHODNOCENÍ VÝZKUMU

OTÁZKA Č.1

Jsi rád(a) v této třídě? Oznámkuj číslem 1-5.

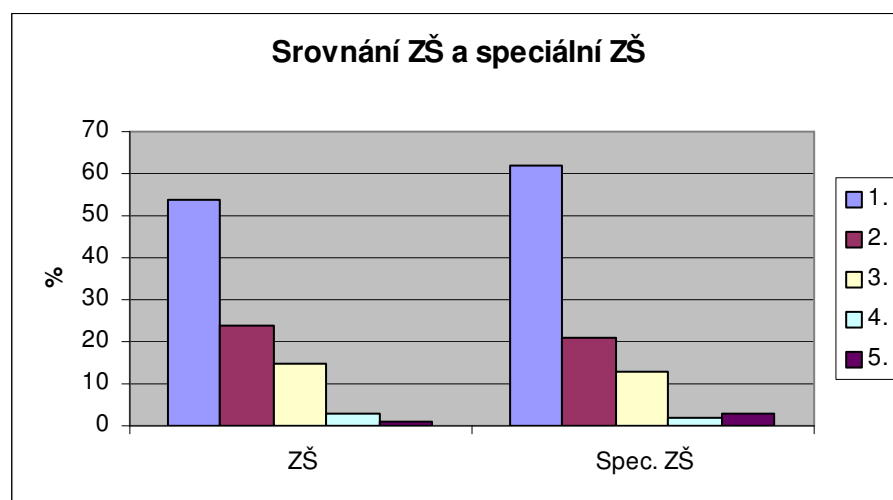
Tabulka č.2: Srovnání ZŠ a speciální ZŠ v 5. a 8. třídě

známkování	ZŠ				spec. ZŠ			
	5. třída		8. třída		5. třída		8. třída	
	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%
1.	38	64	34	45	25	68	14	54
2.	16	27	21	28	8	22	5	19
3.	4	7	16	21	3	8	5	19
4.	1	2	3	4			1	4
5.			1	1	1	3	1	4

Tabulka č.3: Srovnání ZŠ a speciální základní školy

	ZŠ		Spec. ZŠ	
	počet	%	počet	%
1.	72	54	39	62
2.	32	24	13	21
3.	20	15	8	13
4.	4	3	1	2
5.	1	1	2	3

Graf č.1

Z odpovědí vyplývá, že většina dětí na ZŠ i speciálních základních školách je ráda v této třídě. Nejsou zde patrné rozdíly mezi ZŠ a speciální základní školou. Ve třech případech oznámkovalo dítě 5, že do této třídy chodí nerado.

OTÁZKA Č.2

Máš ve třídě dobrého kamaráda?

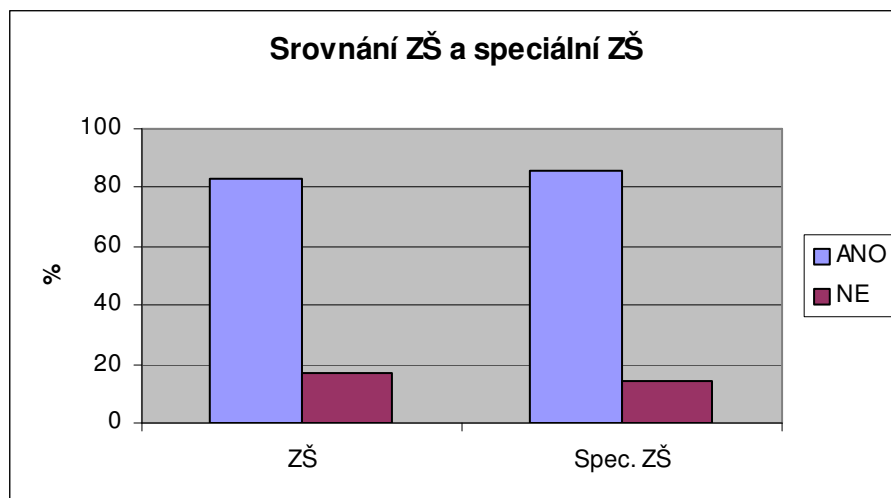
Tabulka č.4: Srovnání ZŠ a speciální ZŠ v 5. a 8. třídě

	ZŠ				spec. ZŠ			
	5. třída		8. třída		5. třída		8. třída	
	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%
ANO	51	86	60	80	33	89	21	81
NE	8	14	15	20	4	11	5	19

Tabulka č.5: Srovnání ZŠ a speciální ZŠ

	ZŠ		spec. ZŠ	
	počet	%	počet	%
ANO	111	83	54	86
NE	23	17	9	14

Graf č.2:

Z odpovědí respondentů vyplývá, že většina dětí má ve třídě dobrého kamaráda, ale jsou tu i ti, kteří kamaráda nemají. V porovnání ZŠ a speciální základní školy jsou čísla téměř totožná. Na obou školách se však vyskytují i takové děti, kteří kamaráda nemají. To budou zřejmě ti, kteří se mohou stát obětí šikany

OTÁZKA Č.3

Patříš ve třídě do nějaké party?

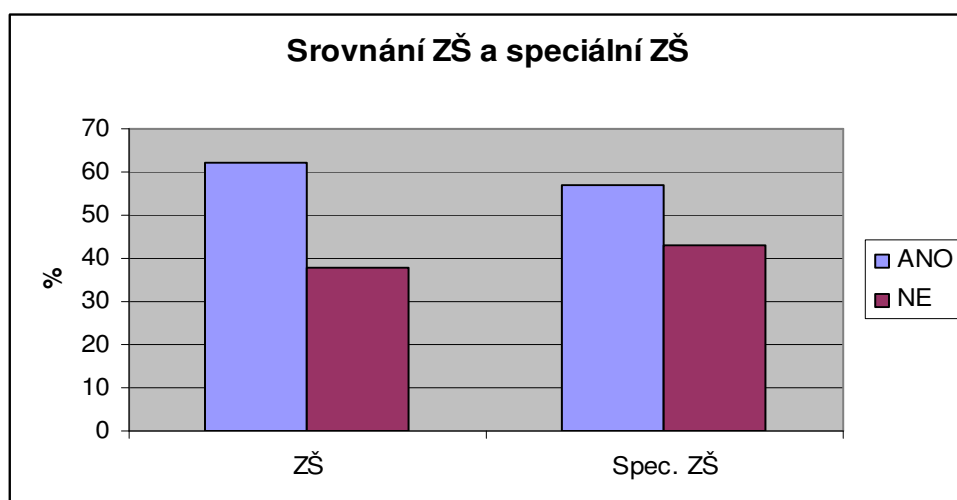
Tabulka č.6: Srovnání ZŠ a speciální ZŠ v 5. a 8. třídě

	ZŠ				spec. ZŠ			
	5. třída		8. třída		5. třída		8. třída	
	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%
ANO	29	49	54	72	19	51	17	65
NE	30	51	21	28	18	49	9	35

Tabulka č.7: Srovnání ZŠ a speciální ZŠ

	ZŠ		spec. ZŠ	
	počet	%	počet	%
ANO	83	62	36	57
NE	51	38	27	43

Graf č.3

Z odpovědí vyplývá, že více než polovina dětí na obou školách patří do nějaké party. Rozdíly mezi ZŠ a speciální základní školou nejsou patrné. Větší rozdíly jsou viditelné u dětí na 1. a 2. stupni. V 8. třídách patří větší množství dětí do nějaké party, než v 5. třídě.

OTÁZKA Č.4

Ublížíval nebo ubližuje ti někdo ve třídě nebo ve škole?

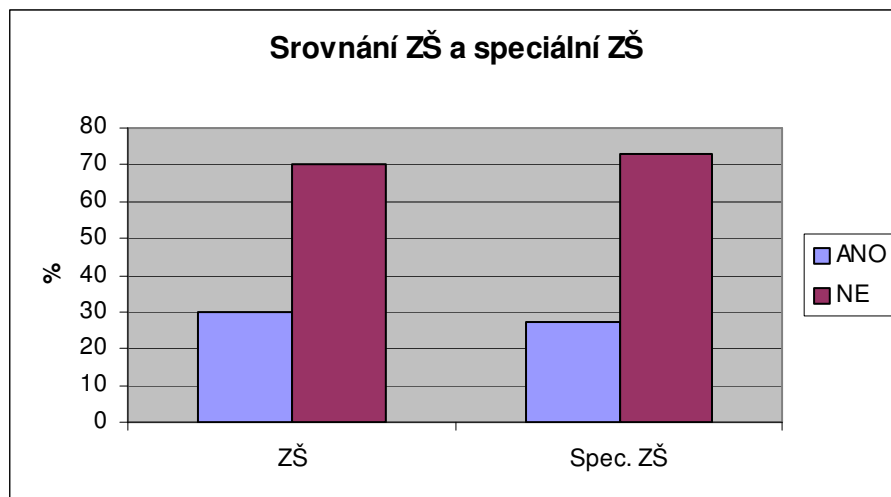
Tabulka č.8: Srovnání ZŠ a speciální ZŠ v 5. a 8. třídě

	ZŠ				spec. ZŠ			
	5. třída		8. třída		5. třída		8. třída	
	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%
ANO	13	22	27	36	12	32	5	19
NE	46	78	48	64	25	68	21	81

Tabulka č.9: Srovnání ZŠ a speciální ZŠ

	ZŠ		spec. ZŠ	
	počet	%	počet	%
ANO	40	30	17	27
NE	94	70	46	73

Graf č. 4

Z odpovědí respondentů vyplývá, že na každé škole i v každém ročníku se šikana objevuje. Ve srovnání ZŠ a speciální základní školy jsou výsledky velmi podobné, na ZŠ 30 % respondentů uvedlo, že byli šikanováni. Na speciální základní škole bylo šikanováno 27 % dětí. Z výsledků vyplývá, že jen o 3 % je na tom speciální základní škola lépe.

OTÁZKA Č.5

Je z vaší třídy nebo školy ?

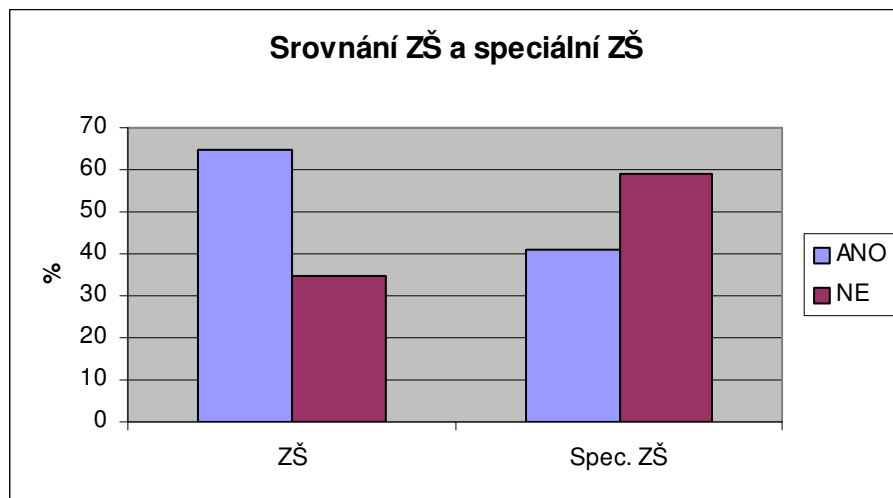
Tabulka č.10: Srovnání ZŠ a speciální ZŠ v 5. a 8. třídě

	ZŠ				spec. ZŠ			
	5. třída		8. třída		5. třída		8. třída	
	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%
třída	10	77	16	59	4	33	3	60
škola	3	23	11	41	8	67	2	40

Tabulka č.11: Srovnání ZŠ a speciální ZŠ

	ZŠ		spec. ZŠ	
	počet	%	počet	%
ANO	26	65	7	41
NE	14	35	10	59

Graf č.5

Z odpovědí respondentů vyplývá, že na ZŠ je 65 % dětí, které ubližují ze třídy a 35 % dětí, které ubližují ze školy. Na druhé straně na speciálních základních školách je větší % dětí, které ubližují ze školy. Ze školy je to 59 % a ze třídy je to 41 % dětí.

OTÁZKA Č.6

Jak ti ubližují?

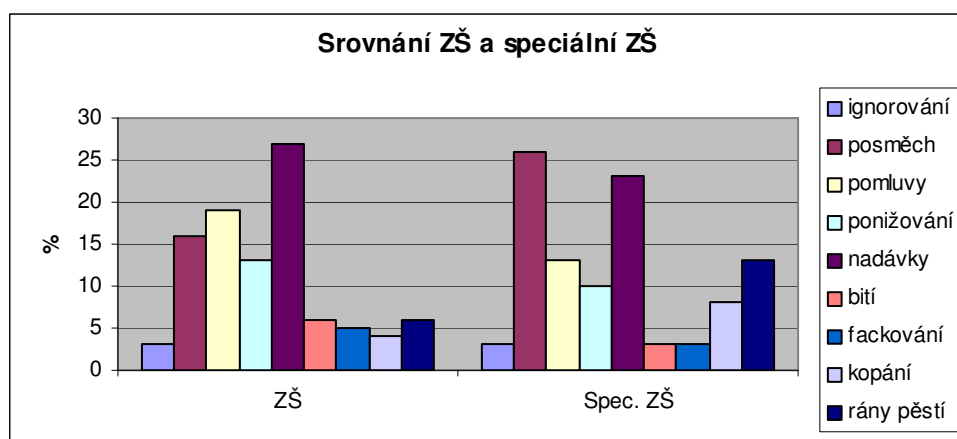
Tabulka č.12: Srovnání ZŠ a speciální ZŠ v 5. a 8. třídě

	ZŠ		spec. ZŠ		
	5. třída	8. třída	5. třída	8. třída	celkem
	počet	počet	počet	počet	
ignorování	1	2	1		4
posměch	5	11	6	4	26
pomluvy	5	14	3	2	24
ponižování	4	9	1	3	17
nadávky	9	18	5	4	36
bití	3	3	1		8
fackování	1	4	1	1	7
kopání	2	2	2	1	7
rány pěstí		6	3	2	11

Tabulka č.13: Srovnání ZŠ a speciální ZŠ

	ZŠ	%	Spec.ZŠ	%
ignorování	3	3	1	3
posměch	16	16	10	26
pomluvy	19	19	5	13
ponižování	13	13	4	10
nadávky	27	27	9	23
bití	6	6	1	3
fackování	5	5	2	5
kopání	4	4	3	8
rány pěstí	6	6	5	13

Graf č.6

Z odpovědí respondentů vyplývá, že mezi dětmi se nejvíce objevují nadávky, posměch, pomluvy, ponižování, ale ani ostatní druhy agrese zde nejsou opomenuty. Je tedy patrné, že psychická agrese převládá nad fyzickou.

OTÁZKA Č.7

Jak často ti ubližují?

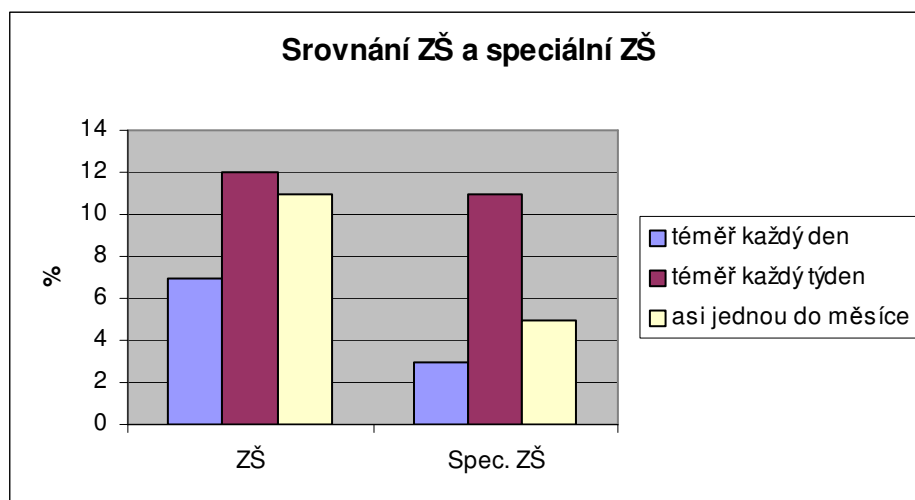
Tabulka č.14: Srovnání ZŠ a speciální ZŠ v 5. a 8. třídě

	ZŠ		spec. ZŠ	
	5. třída	8. třída	5. třída	8. třída
	počet	počet	počet	počet
téměř každý den	4	5	1	1
téměř každý týden	4	12	6	1
asi jednou do měsíce	5	10	5	3

Tabulka č.15: Srovnání ZŠ a speciální ZŠ

	ZŠ		spec. ZŠ	
	počet	%	počet	%
téměř každý den	9	7	2	3
téměř každý týden	16	12	7	11
asi jednou do měsíce	5	11	8	5

Graf č.7

Z odpovědí respondentů vyplývá, že na ZŠ 7 % dětí a na speciální základní škole 3% dětí je ubližováno téměř každý den. V těchto případech by se dalo mluvit o šikaně. Ale ani ostatní čísla nejsou zanedbatelná. Na ZŠ je téměř každý týden ubližováno 12 % dětí a na speciální základní škole to je 11 %.

OTÁZKA Č.8

Kde se to stalo?

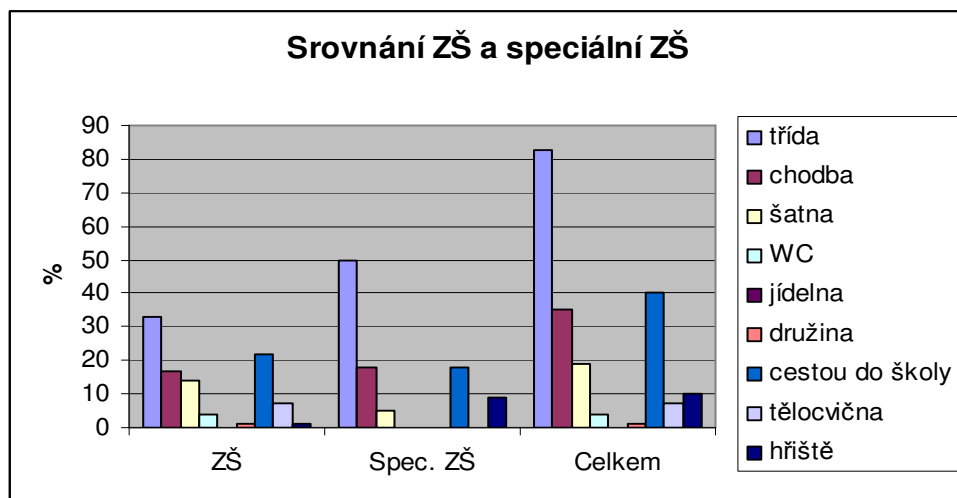
Tabulka č.16: Srovnání ZŠ a speciální ZŠ v 5. a 8. třídě

	ZŠ		spec. ZŠ	
	5. třída počet	8. třída počet	5. třída počet	8. třída počet
třída	7	17	8	3
chodba	2	10	2	2
šatna	5	5	1	
WC	1	2		
jídelna				
družina	1			
cestou do školy	5	11	4	
tělocvična	2	3		
hřiště		1	2	

Tabulka č.17: Srovnání ZŠ a speciální ZŠ

	ZŠ	%	spec.ZŠ	%	celkem
třída	24	33	11	50	35
chodba	12	17	4	18	16
šatna	10	14	1	5	11
WC	3	4			
jídelna					
družina	1	1			1
cestou do školy	16	22	4	18	20
tělocvična	5	7			5
hřiště	1	1	2	9	3

Graf č.8

Z odpovědí respondentů vyplývá, že k šikanování na ZŠ i speciální základní škole nejvíce dochází ve třídě, na chodbě a cestou do školy. Toto zjištění je samozřejmě alarmující.

OTÁZKA Č.9

Ten, kdo ti ubližuje je chlapec nebo dívka?

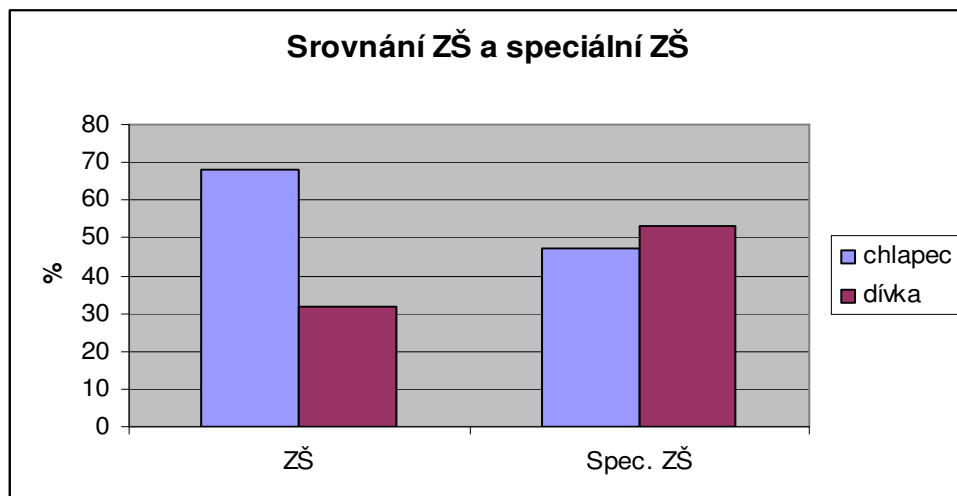
Tabulka č.18: Srovnání ZŠ a speciální ZŠ v 5. a 8. třídě

	ZŠ				spec. ZŠ			
	5. třída		8. třída		5. třída		8. třída	
	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%
chlapec	9	69	18	67	6	50	2	40
dívka	4	31	9	33	6	50	3	60

Tabulka č.19: Srovnání ZŠ a speciální ZŠ

	ZŠ		spec. ZŠ	
	počet	%	počet	%
chlapec	27	68	8	47
dívka	13	32	9	53

Graf č.9

Z odpovědí respondentů vyplývá, že na ZŠ je větší % agresorů chlapců 68 %, na druhé straně na speciální základní škole více šikanují děvčata, 53 %. V celkovém součtu obou škol je více agresorů chlapců 61 %.

OTÁZKA Č.10

Řekl(a) jsi o tom někomu?

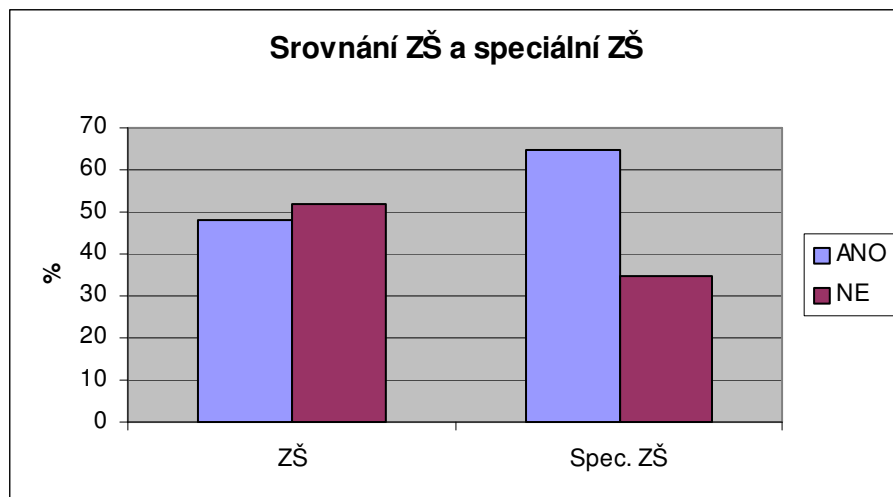
Tabulka č. 20: Srovnání ZŠ a speciální ZŠ v 5. a 8. třídě

	ZŠ				spec. ZŠ			
	5. třída		8. třída		5. třída		8. třída	
	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%
ANO	9	69	10	37	9	75	2	40
NE	4	31	17	63	3	25	3	60

Tabulka č. 21: Srovnání ZŠ a speciální ZŠ

	ZŠ		spec. ZŠ	
	počet	%	počet	%
ANO	19	48	11	65
NE	21	52	6	35

Graf č.10

Z odpovědí respondentů vyplývá, že na ZŠ se 48 % dětí s tím, že je někdo šikanuje svěří a 52 % dětí nesvěří. Na speciální základní škole se děti s tím, že je někdo šikanuje spíše svěří 65 % a jen 35 % nesvěří. Tyto výsledky nejsou pro pedagogy na základní škole zrovna příjemné.

OTÁZKA Č.11

Pomohl ti ten, komu si to řekl(a)?

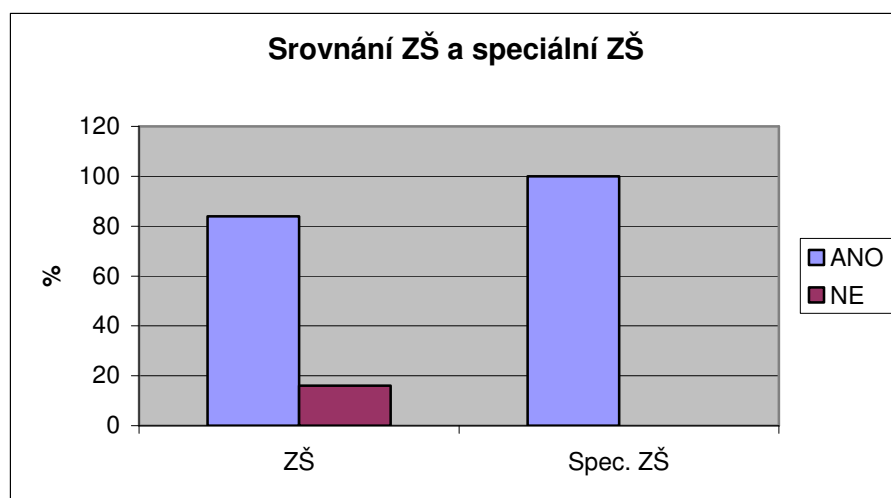
Tabulka č.22: Srovnání ZŠ a speciální ZŠ v 5. a 8. třídě

	ZŠ				spec. ZŠ			
	5. třída		8. třída		5. třída		8. třída	
	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%
ANO	6	67	10	100	9	100	2	100
NE	3	33	0		0		0	

Tabulka č.23: Srovnání ZŠ a speciální ZŠ

	ZŠ		spec. ZŠ	
	počet	%	počet	%
ANO	16	84	11	100
NE	13	16		

Graf č.11

Z odpovědí respondentů vyplývá, že je patrný rozdíl mezi zkušenostmi dětí na ZŠ a speciální základní škole. Na ZŠ 84 % dětí uvedlo, že jim ten komu se svěřili pomohl, ale 16 % také uvedlo opak. Na speciální základní škole měly děti zkušenosti jen s tím, že jim ten komu se svěřili pomohl, 100%.

OTÁZKA Č.12

Myslíš, že je dobré požádat o pomoc učitele?

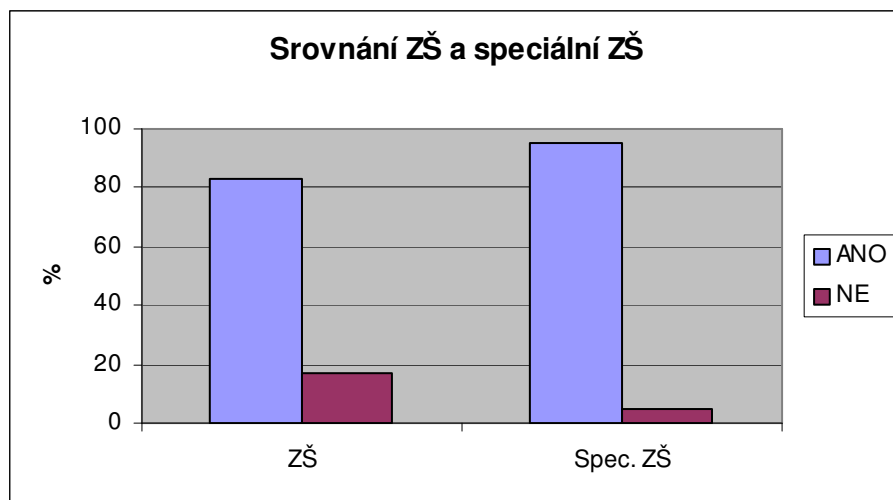
Tabulka č.24: Srovnání ZŠ a speciální ZŠ v 5. a 8. třídě

	ZŠ				spec. ZŠ			
	5. třída		8. třída		5. třída		8. třída	
	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%
ANO	6	67	10	100	9	100	2	100
NE	3	33	0		0		0	

Tabulka č. 25: Srovnání ZŠ a speciální ZŠ

	ZŠ		spec. ZŠ	
	počet	%	počet	%
ANO	111	83	60	95
NE	23	17	3	5

Graf č.12

Z odpovědí respondentů vyplývá, že děti na ZŠ i speciální základní škole mají k učitelům důvěru, i když na ZŠ 17 % dětí a na speciální základní škole 3% dětí napsaly, že by se učitelům nesvěřily. Tyto čísla nejsou zanedbatelná.

OTÁZKA Č.13

Řekl(a) jsi o tom, že ti někdo ubližuje, rodičům?

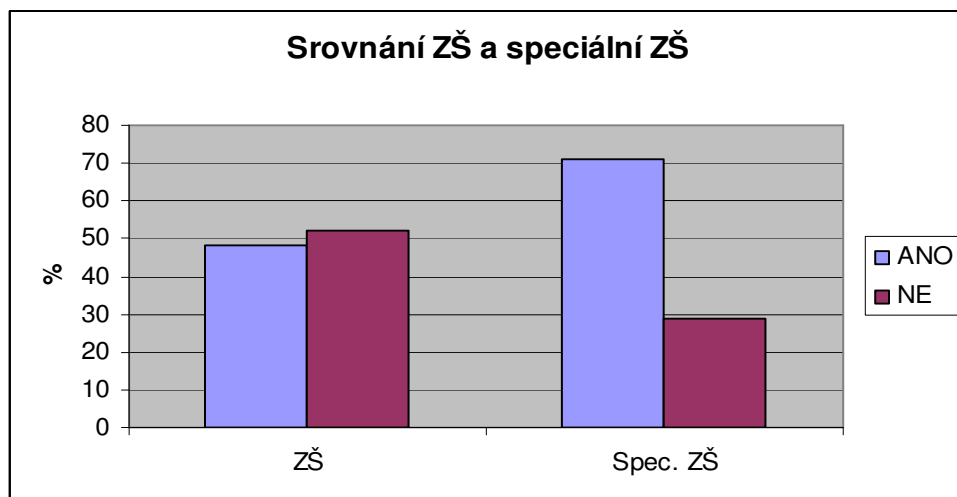
Tabulka č. 26: Srovnání ZŠ a speciální ZŠ v 5. a 8. třídě

	ZŠ				spec.ZŠ			
	5. třída		8. třída		5. třída		8. třída	
	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%
ANO	9	69	10	37	10	83	2	40
NE	4	31	17	63	2	17	3	60

Tabulka č. 27: Srovnání ZŠ a speciální ZŠ

	ZŠ		spec. ZŠ	
	počet	%	počet	%
ANO	19	48	12	71
NE	21	52	5	29

Graf č.13

Z odpovědí respondentů vyplývá, že děti na ZŠ se stejným dílem svěřují a nesvěřují svým rodičům, když se jim ve škole něco děje. 48 % by se svěřilo a 52 % by se nesvěřilo. Na speciálních základních školách se děti rodičům svěřují více, 70 %. Jen 29 % by se jim nesvěřilo.

5.5. DISKUSE

Cílem našeho výzkumu bylo ověřit stanovené hypotézy, srovnávající četnost výskytu šikany na základních školách a speciálních základních školách.

Výzkum se uskutečnil na třech základních školách a třech speciálních školách a to celkem ve 12 třídách, ve třídě 5. a 8. Celkový počet respondentů byl 197, z toho 134 žáků navštěvuje základní školu a 63 žáků speciální základní školu.

Jak z výše provedeného výzkumu vyplývá, tak více než **1/4** dotázaných uvedla, že se setkala se šikanováním. Šikanování žáci, nejvíce uvedli, že je jim ubližováno téměř každý týden. Na ZŠ je téměř každý týden ubližováno **12 %** dětí a na speciální základní škole to je **11 %**. Z dotazníku vyplývá, že k šikanování na ZŠ dochází v **65 %** případů ve třídě a na speciálních základních školách je větší % dětí, které ubližují ze školy, je to **59 %**.

Nejrizikovějším místem pro výskyt šikany se v případě výše uvedeného výzkumného vzorku stala školní třída. Častější výskyt jsme předpokládali v jiných skrytých zákoutích školy. Myslíme si, že by to mělo být varovným signálem pro učitele, aby o přestávkách zlepšili dozory nad žáky.

Nejčastější formou šikany je podle dotazovaných slovní napadání - nadávky, posměch, pomluvy, ponižování, ale ani ostatní druhy agrese zde nejsou opomenuty. Je tedy patrné, že psychická agrese převládá nad fyzickou. S určitostí nemůžeme říci, zda jde skutečně o šikanu, nebo pouhé dětské projevy zlomyslnosti. Zarážející je i četnost fyzického násilí jako jsou rány pěstí nebo bití. Domníváme se, že vzhledem k převaze verbálních a psychických forem šikany nad fyzickými se právě prostředí školní třídy stává pro potencionální oběti nejvíce ohrožujícím.

Co se týče agresorů, je na ZŠ větší % agresorů chlapců **68 %**, na druhé straně na speciální základní škole více šikanují děvčata, **53 %**. V celkovém součtu obou škol je více agresorů chlapců **61 %**.

Zajímavé bylo zjištění otázky, která se týkala, zda se děti někomu svěří. Na ZŠ se **48 %** dětí s tím, že je někdo šikanuje svěří a **52 %** dětí nesvěří. Na speciální základní škole se děti s tím, že je někdo šikanuje spíše svěří **65 %** a jen **35 %** nesvěří. Tyto výsledky nejsou pro pedagogy ani rodiče zrovna příjemné. I když otázka, která se týkala důvěry k učiteli dopadla pro pedagogy dobře. Na ZŠ **17 %** a na speciální základní škole **5 %** dětí napsalo, že by se učitelům nesvěřily. Na základě této skutečnosti lze předpokládat negativní zkušenosti

respondentů vyskytujících se v pozici oběti. Tím může být například odmítnutá pomoc ze strany učitele či pokárání za to, že žaluje.

Byli jsem si vědomi, že se výzkum týká ne zcela příjemného tématu, proto jsme očekávali, že nás někteří ředitelé přijmou s obavami. Byli jsme však mile překvapeni vstřícností ředitelů. Ve třech případech se nám dokonce stalo, že ředitelé škol projevili zájem o výsledky našeho výzkumu. Z tohoto důvodu se domníváme, že náš výzkumný vzorek může posloužit ve školách k další výchovné práci.

K uvedeným výsledkům je nutné podotknout, že je nelze zobecňovat, protože výzkum byl proveden na malém vzorku (197).

5.6. OVĚŘENÍ HYPOTÉZ

1. Domníváme se, že na základních školách bude šikana větší než na speciálních základních školách .

Tato hypotéza se v zásadě potvrdila, i když rozdíl byl jen nepatrný. 30 % dětí na ZŠ uvedlo, že jim bylo ubližováno. Na speciální základní škole odpovědělo 27 % dětí, že jim bylo ubližováno. Rozdíl je tedy v pouhých 3 %. Předpokládali jsme, že tento rozdíl bude mnohem větší.

2. Domníváme se, že na 2. stupni bude šikana větší než na 1. stupni.

Tato hypotéza se potvrdila, z celkového počtu 197 dětí jich 32% uvedlo, že jim bylo ubližováno. Z toho bylo 13 % dětí z 1. stupně a 20 % dětí z 2. stupně.

3. Domníváme se, že u chlapců bude šikana větší než u dívek.

Tato hypotéza se potvrdila, z celkového počtu 57 dětí, kterým bylo ubližováno, bylo za agresory označeno 35 chlapců a 22 dívek, což je 61 % chlapců a 39 % dívek.

4. Domníváme se, že psychická agrese bude převládat nad fyzickou agresí.

Tato hypotéza se potvrdila, psychická agrese se u dětí objevila ve 76 % případů, fyzická agrese ve 24 % případů. Když bychom chtěli seřadit typy agrese dle četnosti bylo by to: nadávky, posměch, pomluvy, ponižování, rány pěstí, bití, fackování a kopání a ignorování. Z těchto zárodečných stupňů šikany se později do pokročilých stupňů vyvine spousta z nich.

6. ZÁVĚR

Je potřeba uvědomit si, že problém šikany existuje, a to na všech typech škol. Některé školy si totiž vůbec žádné problémy v souvislosti se socialněpatologickými jevy nepřipouští. A to je velká chyba, neboť z toho vyplývá pasivita, která neumožňuje o problému hovořit, natož ho řešit.

Důsledky šikany jako specifického druhu agrese jsou závažné nejen pro její účastníky, ale také pro společnost. Proto je třeba klást důraz na prevenci, jež může pomoci tomuto šířícímu se fenoménu předcházet.

Proti šikanování lze bojovat neustálým opakovaným vysvětlováním žákům, že takové týrání je nepřístupné. Žáci i pedagogové by měli vědět, že tyto formy chování nejsou neškodnou legrací a mají negativní důsledky, jak pro oběti šikany, tak pro pachatele.

Úspěšný boj se šikanou předpokládá pedagogy vzdělané v osobnostní a sociální výchově, obeznámené se zákonitostmi skupinové dynamiky a schopné šikanu rozpoznat a řešit. K zastavení epidemie je nutné vytvoření příznivého sociálního klimatu ve třídě. S prevencí a hlavně s řešením šikany je stále seznámeno jen velmi malé % pedagogů.

Záleží tedy jen na vedení školy a na práci pedagogů, aby se tento jev na školách nekontrolovaně nerozšířil, ale aby se stal pouze výjimkou.

Důležitá je ale především správná výchova, kdyby dítě již od raného dětství mělo cítit lásku a pocit bezpečí a zažít nejen tresty, ale i pochvaly, což je důležité především pro zdravý rozvoj jeho sebedůvěry. Od samého počátku by se mělo také dávat dítěti jasně najevo, co je správné a co ne, jaké jsou hranice. Ale i později bychom měli projevovat o dítě zájem, starat se o to, jak tráví svůj volný čas, jaké jsou jeho přání názory a problémy. Měli bychom si na své dítě, kdykoli to potřebuje, najít čas a snažit se, aby nám dítě mohlo věřit. Rodiče by proto měli naslouchat, projevovat citovou podporu a brát všechno, co děti říkají zcela vážně. Správný postoj je však pouze jeden - stát pevně v lásce za svým dítětem.

Bylo dokázáno, že sledováním násilných činů se trvale mění náš postoj k násilí. Děti, které se často dívají na násilné scény, se chovají agresivněji. Kromě toho se v masmédiích předvádí spousta násilných scén, než kolik se jich odehrává ve skutečnosti. I to ovlivňuje všeobecné klima v naší společnosti.

Literatura:

- Bendl ,S.: *Prevence a řešení šikany na školách*. Praha: ISV, 2003. ISBN 80-86642-08-9
- Goldmanová, J.: *Jak si nenechat ublížit*. Praha: Portál, 1996. ISBN 80-7178-0901
- Elliotová, M.: *Jak ochránit své dítě*. Praha: Portál, 1995
- Ferjenčík, J.: *Úvod do metodologie psychologického výzkumu*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-367-6
- Fontana, D.: *Psychologie ve školní praxi*. Praha: Portál, 1997. ISBN 80-7178-063-4
- Kolář, M.: *Bolest šikanování*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-513-X
- Kolář, M.: *Skrytý svět šikanování ve školách*. Praha: Portál, 1997. ISBN 80-7178-123-1
- Martin, M., Waltmanová, C. : *Jak řešit problémy se školou*. Praha: Portál, 1997. ISBN 80-7178-125-8
- Matoušek, O., Kroftová, A.: *Mládež a delikvence*, Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-771-X
- Říčan, P.: *Agresivita a šikana mezi dětmi*. Praha: Portál, 1995. ISBN 80-7178-049-9

Internetové zdroje:

- http://www.mvcr.cz/soutez/zpravy/sik_tema.html
- http://www.sikana.org/11_martina.pdf
- <http://www.fi.muni.cz/usr/prokes/didaktika/dil3/osobnost01.html.cs>
- <http://www.is.mumi.cz/elportal/estud/fss.pdf>
- <http://www.linkabezpeci.cz/webmagazine/home.asp?idk=191>
- <http://www.poradenskecentrum.cz/agresor-obet.html>
- <http://www.aisis.cz/projekt.php3?id=9>
- <http://www.poradenskecentrum.cz/sikana- paragrafy.html>
- http://www.sikana.cz/sikana_prav_rozb.htm

Nepřehlédni, trápíš-li se kvůli šikaně

Pomohu ti!

Jmenuji se:

Najdeš mě:

Návštěvní hodina mám:

Telefon:

Vím, že je to moc těžké. Cítíš se sám, je ti smutno, máš strach a nevíš, co máš dělat. Přečti si proto následující řádky.

Co to je šikanování?

Za šikanování se považuje to, když jeden nebo více žáků úmyslně, většinou opakovaně ubližují druhým. znamená to, že ti někdo, komu se nemůžeš ubránit, dělá, co je ti nepříjemné, co tě ponižuje, nebo to prostě bolí. strká do tebe, nadává ti, schovává ti věci, bije tě. Ale může ti znepříjemňovat život i jinak. Pomlouvá tě, intrikuje proti nemluvili a nevšímal si tě.

Proč si šikanován?

Není to proto, že jsi špatný, nebo proto, že si to nějak zasloužíš. Chyba není v tobě, ale ve špatných vztazích mezi žáky vaší třídy nebo školy. Převládá v nich bezohlednost a násilí. Pamatuj si, že nikdo ti nemá právo ubližovat.

Jak se můžeš bránit?

Když se ptali jednoho zoufalého žáka, proč o svém trápení neřekl rodičům, odpověděl:

„Já nevím, když přijdu domů, tak se na to snažím nemyslet. A doufám, že už to bude lepší.“

Myslet si, že to bude lepší, je omyl. Nikomu nic neříct je strkání hlavy do písku, které situaci jen zhoršuje. Nevzdávej to a udělej následující:

- **Obrat' se na mě jako na výchovného poradce. Mohu ti skutečně pomoci, budu ti věřit a neprozradím tě.**

- **Svěř se svým rodičům.**

- **V případě, že nenajdeš odvahu říct to mě ani svým rodičům zavolej na pražskou Linku bezpečí, telefon 0606 55555 (nula šest, nula šest a pětkrát pět). Bezplatně můžeš telefonovat z celé republiky. Nepotřebuješ k tomu peníze ani telefonní kartu. Tito lidé ti budou věřit, protože nejsi sám, kdo se takto trápí.**

Příloha II

Vzor školní smlouvy

1. Nebudeme tolerovat šikanování nebo utlačování jakéhokoliv druhu.
2. Budeme uznávat druhé bez ohledu na rasu, náboženství, kulturu nebo postižení.
3. Když uvidíme, že je někdo šikanován, neprojdeme pouze kolem - buď se šikanování pokusíme zarazit, nebo půjdeme pro pomoc.
4. nedovolíme, aby šikanování nebo utlačování vstupovalo do školy, ani aby z ní vystupovalo, ať již školním autobusem, hromadnou dopravou nebo pěšky.
5. Ponecháme na hřišti klidný prostor pro ty, kteří nechtějí běhat nebo se účastnit nějaké hry.
6. Pokud budeme rozčilení, v tísní, nebo budeme prostě potřebovat čas na uklidnění nebo promyšlení nepříjemné situace, budeme používat místa vyhrazeného pro uklidnění.
7. Nebudeme znečišťovat školní majetek nebo na něj kreslit (zdi, záchody, knihy,...)
8. K druhým se budeme chovat přátelsky, i když to nejsou naši kamarádi, a k novým studentům se budeme chovat tak, aby cítili, že jsou vítáni.
9. Na školních výletech se budeme chovat způsobem, který bude dělat čest naší škole
10. Jednou týdně budeme ve třídě pořádat diskusní skupinu, na které budeme hovořit o všech problémech, které nám dělají starosti.
11. Budeme upřímní, když budeme dotázáni na cokoli, co jsme skutečně nebo domněle udělali.

Charta proti šikanování

1. Nebudeme tolerovat šikanování.
2. Budeme se šikanováním vážně zabývat.
3. Když budeme oznamovat šikanování, učitelé nás pozorně vyslechnou.
4. Máme právo na to, abychom cestovali do školy a ze školy, aniž bychom byli šikanováni.
5. nebudeme ostatní umlčovat a ponižovat.
6. Nebudeme ostatní posuzovat jenom podle vzhledu.
7. Budeme uznávat druhé bez ohledu na rasu, náboženství, kulturu nebo postižení.
8. Jsme „škola“, která se nebojí mluvit“ – šikanování je příliš vážná věc, abychom ji neoznámili.

Příloha III

Modelová hra

Úvod – Toto je krátká hra o chlapci jménem Honza, který jde parkem. Standa je mnohem větší chlapec.

Tito dva chlapci se potkají. Standa se nahrbí, ruce v kapsách.

Standa: (otáčí se) „Tak co Honzo.“

Honza: (pokračuje v chůzi) „Ahoj Stando.“

Standa: „Pojď sem.“

Honza: „Proč?“

Standa: „Tak půjdeš sem?“ (tvrdě a výhruzně) „Co máš v kapsách?“

Honza: „O co ti jde?“

Standa: „Jen hned vyndej, co máš v kapsách.“ (Ukazuje Honzovi nůžky. Honza poslechne.

Vyndává několik bonbónů, kaštan a nějaké peníze. Standa bere peníze a bonbóny a výhruzně drží nůžky. „ Ten kaštan si můžeš nechat. To je spravedlivý, ne? A zítra se tady zase sejdem.

A nikomu ani slovo (hrozivě mává nůžkami), je to jasný?

(Odchází. Honza zůstává na místě, vyděšený a ztuhlý strachem.)

Následná diskuse

Co se stalo? Jak se cítí Honza? Co může udělat? Měl říci ne? Měl by to někomu říci? Jak by si mohl zajistit bezpečnost?

Následuje přehrání scénky, kdy se do jednotlivých rolí dosadí děti. Zdůrazněte dětem, že se musejí starat o svou bezpečnost. Pokud vám hrozí zranění, dejte útočníkovi vše, co chce. Vždy to někomu oznamte. Požádejte o pomoc kamaráda.

Scénky lze obměňovat. Žáci mohou např. vymýšlet scénky se stejnými postavami, ale jiným koncem. Mohou měnit počet aktérů, zaměňovat role jednotlivých účinkujících.

Příloha IV

Depistážní dotazník

(pro zachycení alarmujících signálů šikanování)

Varianta A (výpověď žáka o sobě)

1. Ublížoval ti někdo ze třídy?
2. Ublížoval ti někdo ze školy?
3. Stalo se to vícekrát? Pokud ano, kolikrát?
4. Jak ti bylo ubližováno?
5. Kdy se to stalo?
6. Kde se to stalo?
7. Cítil(a) ses z toho nešťastný(á), vystrašený(á)?
8. Jsi chlapec nebo dívka?
9. Ten, kdo ti ublížil, byl chlapec nebo dívka?
10. Řekl jsi o tom někomu? Pokud ano, komu?

Varianta B (pohled žáka na druhé)

1. Kdo ubližuje slabším?
2. Kdo zastrašuje a ponižuje spolužáky?
3. Kdo používá násilí proti druhým?
4. Kdo zesměšňuje spolužáky?
5. Kdo nejvíce pošťuchuje?
6. Kdo se nejvíc pere?
7. Kdo se stává terčem různých vtipů a legrace?
8. Kdo má strach z nějakého spolužáka?
9. Kdo je ostatními přehlížen a odmítán?
10. Kdo je fyzicky napadán a neumí se bránit?

Příloha V

Dotazník

ŠKOLA:

TŘÍDA:

POHLAVÍ: chlapec

dívka

Zakroužkuj odpověď, která je podle tebe pravdivá. Nepodepisuj se! Dotazník je anonymní, to znamená, že se nemusíš bát, že se někdo dozví tvé odpovědi. Odpovídej proto prosím popravdě.

1. Jsi rád(a) v této třídě?	ano	ne
Oznámkuji známkou od jedničky do pětky	1 2 3 4 5	
2. Máš ve třídě dobrého kamaráda?	ano	ne
3. Patříš ve třídě do nějaké party?	ano	ne
4. Ublížoval nebo ubližuje ti někdo ve třídě nebo ve škole?	ano	ne
5. Je z vaší třídy nebo školy ?		
a) třída		
b) škola		

6. Jak ti ubližují?

Stačí zaškrtnout jednu z možností, nebo můžeš popsat vlastními slovy, co se ti stalo.

ignorování – posměch – pomluvy – ponižování – nadávky –
bití – fackování – kopání – rány pěstí

Jinak, jak?

.....
.....
.....

7. Jak často ti ubližují?

- c) Téměř každý den.
- d) Téměř každý týden.
- e) Asi jednou do měsíce.

8. Kde se to stalo?

- f) ve třídě
- g) na chodbě
- h) v šatně
- i) na WC
- j) v jídelně
- k) v družině
- l) cestou do školy nebo ze školy

Příloha VI

Minitest pro rodiče

Agresor – oběť?

Tyto dva póly jednoho problému se výrazně liší. Zkuste si udělat náš minitest. Nevyhýbejte se žádné odpovědi a buďte k sobě i k svému dítěti spravedliví. Neplatí, že obětí se stávají jen některé děti. Naopak, obětí se může stát každé dítě, normálně vyvinuté, klidné, přemýšlivé, snaživé, fyzicky přiměřeně vyspělé. Stejně tak neomlouvejte a nepřehlížejte projevy, které mohou vést k tomu, že se z vašeho dítěte stane agresor. Uvedené znaky nechápejte tak, že se jejich nositel automaticky stane agresorem nebo obětí. Jsou však významným signálem, který při vhodných podmínkách a odpovídající situaci, může dostat vaše dítě do role agresora nebo oběti.

Agresor

a) dítě (ano - ne)

- je zlomyslné
- je impulsivní, nepřiměřeně podrážděné
- často je náladové
- bývá nevraživé, sprosté
- časté jsou u něho projevy zuřivosti, vzteku
- vyžaduje obdiv, chce být středem pozornosti
- má velikašské tendence
- doma i ve škole má časté kázeňské problémy
- je závistivé
- těžko se přizpůsobuje
- nerado přijímá společenské normy
- je hrubé, surové
- má sklony bezdůvodně ničit věci
- je u něj narušen vztah k autoritě
- dává často najevo svou sílu, fyzickou i psychickou převahu
- mezi dětmi se bezohledně prosazuje
- rád zdůrazňuje své přednosti
- touží být mocné
- rádo ovládá druhé, často poroučí
- rádo veřejně ponižuje druhé
- je kruté ke zvířatům
- je kruté k jiným dětem
- často vyvolává rvačky
- má sklony okrádat mladší a slabší
- vyhledává činnosti spojené s rizikem
- zapojuje se do skupin, kde vládne násilí a jsou častější sklony k trestné činnosti
- dělá rádo věci, které druhým vadí
- rádo vyhledává v televizi a filmu násilí
- toto násilí prožívá se zaujetím
- má pocit uspokojení v situaci, kdy vidí utrpení druhého

- těžko vyjadřuje své city
- těžko se vžívá do pocitů druhých
- na kritiku reaguje nepřiměřeně
- má sklony násilně řešit konflikty
- fyzicky napadá druhé i když nejde o sebeobranu
- omezuje druhé v jejich projevech a jednání
- využívá druhých pro své cíle

b) rodina (ano - ne)

- projevuje se ve vaší rodině agresivita, brutalita
- je vůči dítěti uplatňován náročný přístup (vojenský dril, bez potřebné míry lásky)
- prosazují dospělí členové rodiny svoji moc autoritativně
- projevují se v rodině sadistické tendence
- je dítě v rodině často fyzicky napadáno některým členem rodiny (otcem, matkou, sourozenci, nevlastním otcem apod.)
- dochází ve vaší rodině k fyzickému násilí (např. mezi rodiči)
- dítě je v rodině ponižováno
- je některým členem rodiny nenáviděno pro jeho zdravotní postižení, tělesný handicap apod.
- používáte často tělesné tresty
- používáte často nadávky
- ponižujete a zesměšňujete dítě
- zacházíte krutě s dítětem
- dochází často ke konfliktům mezi otcem a dítětem, které končí fyzickým potrestáním
- otec omezuje autonomii dítěte
- otec je k dítěti odměřený, bez potřebné dávky citu a lásky
- matka často používá fyzické tresty
- dává v rodině někdo najevo zklamání z narození dítěte.

Pokud jste byli k sobě, k dítěti i situaci v rodině spravedliví, pak jste si vytvořili určitý obrázek toho, zda se vaše dítě může či nemůže stát agresorem. Pokud v odpovědích převažuje ANO, pak byste neměli otálet a pokusit se změnit vše, co se změnit dá. Jistě vám i v tomto případě mohou pomoci odborníci ve Středisku výchovné péče čiv Pedagogicko-psychologické poradně. Na závěr této části jedna rada. Dokážete-li zastavit agresi v dětském věku, máte naději, že snížíte nebo zastavíte riziko kriminalizace v dospělosti. Bude-li tomu naopak, dítě zjistí, že krutost se vyplácí, je-li nepotrestána a jeho brutalita a agresivita poroste.

Oběť - týrané dítě (ano - ne)

- dítě dává najevo své přednosti výrazně, často i nevhodně
- viditelně zvýrazňuje svůj vřelý vztah k některému učiteli
- odlišuje se výrazně od třídy svou inteligencí (kladně i záporně)
- výrazně se odlišuje svými projevy
- snaží se vetřít do přízně silnějších
- obléká se jinak než ostatní
- je výrazně obézní

- je tělesně slabé, má malou fyzickou sílu
- je tělesně neobratné
- má tělesný handicap nebo vzhledovou vadu
- těžko snáší fyzický střet
- není schopno se ubránit před případným napadením
- má obavy z měření sil
- vyhýbá se tvrdším sportům (hokej, kopaná apod.)
- podceňuje své schopnosti, výkony
- je nešikovné
- nedokáže se vzepřít ústrkům
- nedokáže přijmout běžné škádlení či postrkování
- je viditelně bojácné
- je plaché
- je výrazně citlivé
- mezi vrstevníky se projevuje nevýrazně
- těžko se prosazuje
- těžko navazuje kontakt s vrstevníky
- nemá kamarády, je osamělé
- má nízké sebevědomí
- je zamlklé, neprůbojné
- nesnáší posměch
- často pociťuje zahanbení
- není schopné vzbudit sympatie dětí i dospělých
- nedokáže poskytnout citovou odezvu
- je příliš sebekritické
- snadno propadne panice a malomyslnosti
- se svými pocity se těžko svěřuje i svým rodičům

Převažuje u vašeho dítěte ANO nebo NE? V případě, že převažuje ANO, je nutné vyhledat pomoc, protože sami situaci asi těžko zvládnete. Nečekejte a začněte, dokud je čas. Šikana se v prvních stádiích většinou těžko pozná, ale stopy, které zanechá na dítěti, bývají hluboké a často i trvalé. Změnit zjištěný stav v případě převažujících ANO je nutné v zájmu vašeho dítěte. Obrátte se proto na Pedagogicko-psychologickou poradnu, pomohou vám i pracovníci Střediska výchovné péče.

⁸¹ <http://www.poradenskecentrum.cz/sikana-paragrafy.html>

Příloha VII

Peer – nomination dotazník

Tento dotazník slouží pro identifikaci agresorů a obětí, ale také role hvězd, pomahačů, vůdců a okrajových členů skupiny. (Byl původně vyvinutý G.V. Caparou a jeho týmem z Univerzity „La Sapineza“ v Římě). Dotazník obsahuje 15 otázek a týká se zjištění sociálních pozic žáků. Tento dotazník je vhodný zejména pro 2. stupeň základních škol. Proškoleným třídním učitelům může pomoci orientovat se v sociometrii svých tříd. Lze jej použít nejen v rámci prevence, ale také v případě již vzniklých problémů ve třídě. Umožňuje pedagogům nahlédnout do vnitřního života skupiny a odhalit problémové pozice některých svých žáků. Použití dotazníku vyžaduje ze strany pedagoga citlivý přístup. V případě, že pedagog nemá s metodami tohoto typu zkušenosti, je třeba výsledky a způsob jejího dalšího využití konzultovat s pracovníky například z pedagogicko- psychologické poradny.

Otázky upozorňující na potencionálního agresora

Kteří tři tvoji spolužáci často trápí jiné děti?

Kteří tři tvoji spolužáci často bijí jiné děti?

Kteří tři tvoji spolužáci často urážejí jiné děti?

Položky poukazující na potencionální oběti

Kteří tři tvoji spolužáci se neumí bránit, když jsou napadeni?

Kteří tři tvoji spolužáci jsou často smutní (nešťastní, ustrašení)?

Kterým třem tvým spolužákům se druzí nejčastěji posmívají?

Otázky zaměřené na identifikaci omegy (okrajového člena skupiny)

Které tři tvé spolužáky máš nejméně rád(a)?

Se kterými třemi svými spolužáky by sis nerad(a) hrál(a)?

Kteří tři tvoji spolužáci jsou ve třídě uznáváni nejméně?

Položky zaměřené na vyhledávání pomahačů

Kteří tři tvoji spolužáci často pomáhají jiným dětem?

Kteří tři tvoji spolužáci se často rozdělí o věci, jež mají rádi?

Kteří tři tvoji spolužáci se dokáží zastat slabšího, když je v nesnázích?

Na identifikaci pozice hvězdy

Které tři tvé spolužáky máš nejvíce rád(a)?

Se kterými třemi svými spolužáky by sis rád(a) hrál(a)?

Pro určení role vůdce

Kteří tři tvoji spolužáci jsou ve třídě nejvíce uznáváni.⁸²

⁸² http://www.sikana.org/11_martina.pdf

